

**VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT
FINANCIELE POSITIE (BEF)**

SAMENVATTEND OVERZICHT VAN LANDBOUWBEDRIJVEN
TOT EN MET 1983/84

Juli 1985

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Landbouw**

REFERAAT

VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIËLE POSITIE (BEF) samenvattend overzicht van landbouwbedrijven tot en met 1983/84

Poppe, K.J. (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1985

84 p., fig., tab.

In de BEF wordt op basis van het landbouwboekhoudnet verslag gedaan van de ontwikkelingen in bedrijfsuitkomsten en financiële positie van de Nederlandse landbouwbedrijven. In het verslagjaar (1983/84) bleven de uitkomsten veelal achter bij het voorgaande jaar. De kosten werden voor slechts 91% gedekt door de opbrengsten.

De bedrijfsuitkomsten varieerden sterk naar bedrijfstype en grootteklasse, maar voor de meeste bedrijfstypen moet teruggezien worden op een teleurstellend jaar. Een uitzondering geldt daarbij voor de klei-akkerbouw, waarvan de resultaten sterk stegen door de hoge prijzen van de vrije produkten.

Het inkomen van zowel de ondernemer als zijn gezin bleef in het verslagjaar voor het gemiddelde bedrijf vrijwel gelijk aan dat van het voorgaande jaar. De spreiding in de inkomens werd echter groter door de uiteenlopende ontwikkeling per bedrijfstype.

Tevens is aandacht besteed aan de mestoverschottenproblematiek. Met behulp van een rekenmodel zijn de mogelijke financiële gevolgen geschetst voor de veehouderij.

Bedrijfsuitkomsten/Financiële positie/Inkomens landbouw/Investeren/Mestoverschot/Produktiviteit/Prijzen

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

Blz.

WOORD VOORAF	5
1. INLEIDING	7
1.1 Doel en opzet van de publikatie	7
1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet	8
1.3 Economische en meteorologische omgeving	9
1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten	11
1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie	15
1.6 Meerjarige ontwikkeling	17
1.7 Spreiding	18
2. BEDRIJFSUITKOMSTEN	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten	22
2.3 Bewerkingskosten	23
2.4 Rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven	24
2.4.1 Prijzen en produktiviteit	24
2.4.2 Bedrijfsresultaten	28
2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven	29
2.5.1 Prijzen en produktiviteit	29
2.5.2 Bedrijfsresultaten	33
2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderij- bedrijven	34
2.6.1 Varkenshouderij	34
2.6.2 Pluimveehouderij	34
2.6.3 Vleesveehouderij	39
2.6.4 Schapenhouderij	42
3. FINANCIËLE POSITIE	44
3.1 Inleiding	44
3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en finan- ciering van diverse bedrijfstypen	45
3.2.1 Akkerbouwbedrijven	45
3.2.2 Weidebedrijven	48
3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	51
3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven	54
3.4 Vermogenspositie	58
3.5 Jongere en oudere ondernemers	62
4. EEN REKENMODEL VOOR DE FINANCIËLE GEVOLGEN VAN DE MESTOVERSCHOTTENPROBLEMATIEK	66
4.1 Inleiding	66
4.2 Financiering van de mestafzet	67
4.3 Analyse op nationaal niveau	69

INHOUD (vervolg)

	Blz.
4.4 De mestoverschotten op bedrijfsniveau	73
4.5 De verandering in het ondernemersinkomen	75
4.6 De verandering in de besparingen	80
4.7 Evaluatie	83
AANVERWANTE PUBLIKATIES	84

Woord vooraf

Het LEI-boekhoudnet van landbouwbedrijven geeft inzicht in de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw. Voor deze informatie bestaat al jarenlang een ruime belangstelling, met name van de zijde van de overheid en het georganiseerde bedrijfsleven. Vaak gaat het daarbij om (prognoses van) voorlopige uitkomsten. De voor U liggende BEF (Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie) geeft een beeld van de ontwikkelingen tot en met het boekjaar 1983/84 op basis van definitieve uitkomsten. Daarmee is meteen aangegeven dat niet zozeer de actuele situatie in de landbouw als wel de resultaten van het verslagjaar in het licht van een meerjarige ontwikkeling, onderwerp zijn van deze publikatie.

De beschrijving van genoemde ontwikkelingen is gebaseerd op twee eerder dit jaar verschenen publikaties, die vooral een statistisch karakter hebben: PR 11-83/84 "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" en PR 12-83/84 "De financiële positie van de landbouw".

Als speciaal onderwerp is dit jaar gekozen voor de problematiek rond het mestoverschot.

Bij het schrijven van deze publikatie is gebruik gemaakt van materiaal dat door een groot aantal medewerkers van de afdeling Landbouw werd verzameld en bewerkt. Ook de publikatie werd uiteindelijk geschreven door meerdere personen: drs. K.J. Poppe schreef hoofdstuk 1 en samen met ing. H. Prins en ing. B.E. Douma hoofdstuk 2; drs. S. Aukema schreef hoofdstuk 3; hoofdstuk 4 werd geschreven door ing. H.H. Luesink en ir. J.H.M. Wijnands.

Aan alle ondernemers die hun bedrijfsgegevens voor het boekhoudnet ter beschikking stelden, is een woord van dank zeker op zijn plaats.

De Directeur,

(Prof. drs. J. de Veer)

Den Haag, juli 1985

1. Inleiding

1.1 Doel en opzet van de publikatie

In de landbouw is elk jaar weer anders. Door het vaak grillige verloop van de natuur en de marktreacties op verstoorde vraag/aanbodverhoudingen herhaalt de geschiedenis zich nooit op dezelfde wijze. Voor het onderwerp van deze studie, het economisch reilen en zeilen van de landbouwbedrijven in 1983/84, geldt dat in het bijzonder. Het was een jaar dat zich kenmerkte door extreme weersomstandigheden. Bovendien was het in de veehouderij het laatste jaar van ongeremde produktiemogelijkheden: in de laatste maand van het boekjaar (april 1984) werd de "superheffing" op melk ingevoerd. Een half jaar later werd de intensieve veehouderij geconfronteerd met de z.g. Interimwet, die produktie-uitbreiding in belangrijke mate onmogelijk maakt.

De weersomstandigheden en de superheffing maakten 1983/84 voor veel sectoren van de landbouw een gedenkwaardig jaar. Het is dit jaar dat in deze publikatie nader onder de loupe wordt genomen, tegen de achtergrond van de voorafgaande jaren.

In twee eerder dit jaar verschenen publikaties 1) is uitgebreid gerapporteerd over de economische gang van zaken op de landbouwbedrijven. Terwijl die publikaties voornamelijk een statistisch karakter hebben, worden in de BEF de gerapporteerde ontwikkelingen nader geanalyseerd. In hoofdstuk 2 gebeurt dat voor de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen en in hoofdstuk 3 voor de financiële positie van de ondernemer en zijn gezin.

Aansluitend op deze verslaggeving wordt in het laatste hoofdstuk als speciaal onderwerp aandacht besteed aan de problematiek rond het mestoverschot.

Voorafgaand aan al deze analyses worden in dit hoofdstuk enige algemene zaken behandeld. Paragraaf 1.2 beschrijft de opzet van het LEI-boekhoudnet dat de gegevens voor al dit onderzoek levert. Vervolgens wordt ingegaan op de economische omgeving waarin de landbouwbedrijven in het verslagjaar hebben moeten opereren. De paragrafen 1.4 en 1.5 behandelen de gemiddelde boerderij volgens het LEI-boekhoudnet. Deze beschrijving moet niet alleen gezien worden als een kort jaarverslag van het gemiddelde Nederlandse landbouwbedrijf, maar heeft daarnaast tot doel de in de rapportage gebruikelijke terminologie nader toe te lichten 2).

- 1) Periodieke Rapportage 11-83/84: Bedrijfsuitkomsten in de landbouw.
Periodieke Rapportage 12-83/84: De financiële positie van de landbouw.
- 2) Voor een uitgebreide toelichting zie: LEI-Mededeling no. 131 "Hoe rekent het LEI over de landbouw".

Paragraaf 1.6 plaatst de resultaten in een meerjarig verband. Tot slot wordt kort ingegaan op de spreiding in bedrijfsresultaten (paragraaf 1.7).

1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet

Het LEI-boekhoudnet is een steekproef uit de Nederlandse landbouwbedrijven die tot doel heeft een representatief beeld te geven van de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw, alsmede van de factoren die hierop van invloed zijn.

De steekproef wordt gebaseerd op de jaarlijkse CBS-meitelling, die als populatie aan de onderzijde wordt afgegrensd door een jaarlijks opschuivende sbe-grens. Deze grens - die bij benadering de produktieomvang weergeeft waarbij er onder normale omstandigheden en bij doelmatige produktie werkgelegenheid is voor een halve mantaak - bedroeg voor het verslagjaar 1983/84 79 sbe. Volgens de metelling 1983 bedroeg het aantal landbouwbedrijven in deze populatie 70.300. Uit deze populatie werd een steekproef getrokken van uiteindelijk 1.022 bedrijven. Het betreft hier een gestratificeerde steekproef waarbij rekening wordt gehouden met de omvang (in sbe en in ha) van de bedrijven, de leeftijd van de ondernemer, het bedrijfstype en de regio's waarin de bedrijven liggen. De gekozen bedrijven vormen een z.g. roterend panel: elk jaar wordt ca. 20% van de deelnemers vervangen, zodat bedrijven als regel niet langer dan 5 à 7 jaar deel uitmaken van het boekhoudnet. Ook dit verkleint de kans op vertekening van de uitkomsten. De aldus geselecteerde bedrijven kunnen worden ingedeeld naar type en omvang; dit gebeurt aan de hand van het aantal sbe. De sbe (standaardbedrijfseenheid) is een verhoudingsgetal voor de omvang van een agrarische activiteit op basis van de toegevoegde waarde onder genormaliseerde omstandigheden bij een doelmatige bedrijfsvoering in een basisperiode 1).

Niet van alle deelnemende bedrijven wordt naast de administratie van de bedrijfsuitkomsten ook een financieringsboekhouding bijgehouden. Van een aantal steekproefbedrijven (o.a. BV's) zijn de gegevens over de financiële positie onvolledig zodat de beschreven populatie minder bedrijven (67.300 i.p.v. 70.300) bevat. Daarnaast is er een aantal ondernemers dat geen belangstelling heeft om deel te nemen aan de financieringsboekhouding. Gevolg hiervan is dat er kleine verschillen kunnen optreden in kengetallen die in beide steekproeven gepresenteerd worden.

- 1) Zie LEI-Mededeling 273: "Toepassing van standaardbedrijfseenheden en bewerkingseenheden in onderzoek en voorlichting op landbouwbedrijven".

Terzijde wordt nog opgemerkt dat bepaalde produktietakken (o.a. pluimveehouderij, rundveemesterij en schapenhouderij) te weinig in bovengenoemde steekproef zijn vertegenwoordigd om voldoende betrouwbare resultaten van deze sectoren weer te geven. Vandaar dat voor die sectoren mede op basis van aanvullende deeladministraties wordt gerapporteerd.

1.3 Economische en meteorologische omgeving

De resultaten van de Nederlandse landbouwbedrijven moeten beoordeeld worden in het licht van de ontwikkelingen in de economische omgeving waarin zij moeten opereren. Vandaar dat in deze paragraaf o.a. kort ingegaan wordt op de economische ontwikkelingen en de landbouwpolitiek in het verslagjaar 1) alsmede op de weersomstandigheden.

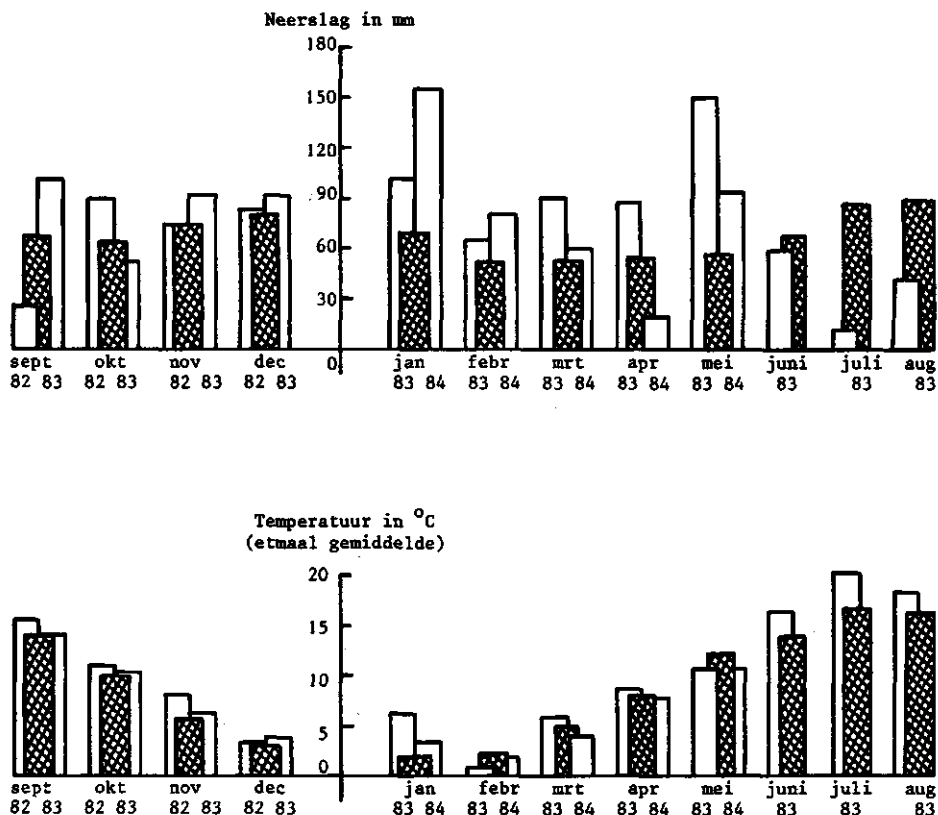
Voor de economie was 1983 een keerpunt. In een aantal belangrijke OECD-landen begon zich een economisch herstel af te tekenen, in het bijzonder in de Verenigde Staten. De Nederlandse economie stak daarbij echter (nog) ongunstig af: het nationaal inkomen bleef gelijk en de werkloosheid steeg opnieuw sterk. In ons land bedroeg het aantal werklozen in 1983 gemiddeld 801.000 (+48%). Ook het financieringstekort van de overheid liep verder op. De inflatie verminderde opnieuw en bedroeg in het kalenderjaar 1983 (gemeten in consumentenprijzen) 2,8%. Het volume van de Nederlandse uitvoer steeg sterker dan dat van de invoer, maar door een ruilvoetverslechtering bleef het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans vrijwel gelijk. Van de landbouwprodukten steeg zowel de waarde van de uitvoer als van de invoer, met als gevolg dat het agrarisch handelssaldo licht toenam, tot 14 miljard gulden.

Evenals in het voorafgaande boekjaar stegen ook in 1983/84 de door de EG vastgestelde garantieprijzen: in nationale munt gemeten met ca. 7%. Voor Nederland kwam dat overeen met 2,6%. Deze stijging is belangrijk lager dan de voorgaande jaren. Desalniettemin werd de EG in 1983 nog meer dan in 1982 geconfronteerd met sterk stijgende uitgaven van het landbouwfonds. De uitgaven van dit fonds (afd. garantie) liepen met 28% op tot 15,9 miljard ECU (ca. 40 miljard gulden).

Naast de economische omgeving en de landbouwpolitiek heeft ook het weer een belangrijke exogene invloed op de bedrijfsuitkomsten en de gerealiseerde inkomens. In het verslagjaar 1983/84 gold dat zelfs in zeer sterke mate: het extreem natte voorjaar en de droge zomer hebben een sterke invloed gehad op de bedrijfsexploitatie en de resultaten daarvan. Figuur 1.1 geeft een beeld van het weer in het verslagjaar en de daaraan voorafgaande maan-

1) Zie verder hierover het Landbouw-Economisch Bericht 1984 en 1985.

Figuur 1.1 Klimaatgegevens neerslag en gemiddelde etmaaltemperatuur per maand (district De Bilt)

Legenda: In de maanden links in de figuur heeft de eerste blanco staaf betrekking op 1982, de tweede op 1983. In het rechter deel gaat het om 1983 en (voor zover nodig) 1984. Gearceerde staven hebben betrekking op het gemiddelde 1951 t/m 1980.

Bron: KNMI.

den september 1982 tot en met april 1983. De gegevens hebben betrekking op de neerslag en de gemiddelde temperatuur en zijn vergeleken met een meerjarig gemiddelde. In en na de milde winter van '82/83 was het aanhoudend veel te nat voor de tijd van het jaar, een situatie die in het voorjaar van 1983 tot zeer extreme situaties voor de landbouw leidde: zowel de voorjaarswerkzaamheden in de akkerbouw als de eerste snede voederwinning in de melkveehouderij moesten in het gunstigste geval onder zeer natte omstandigheden plaatsvinden. Veelal was het te nat om enige bewerking uit te voeren met als gevolg dat de werkzaamheden naar een zeer laat tijdstip uitgesteld moesten worden. Een uitstel dat gepaard ging met extra kosten en minder opbrengsten. Het natte voorjaar werd gevolgd door een warme en vooral droge zomer, hetgeen eveneens nadelige invloed had op kosten (o.a. door benodigde berekening) en fysieke opbrengsten. In vergelijking met deze 2 extremen kan het weer in de rest van het boekjaar als vrij normaal worden beschouwd. Gevolg van het extreme weer was een daling van het bedrijfsresultaat in de melkveehouderij. De klei-akkerbouw profiteerde uiteindelijk van het slechte weer: weliswaar waren de fysieke opbrengsten veel lager dan normaal maar als gevolg daarvan stegen de prijzen van de vrije produkten zodanig dat deze daling meer dan gecompenseerd werd.

1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten

Indien uit het LEI-boekhoudnet de gemiddelde boerderij (groter dan 79 sbe) gedestilleerd wordt dan ziet die er als volgt uit:

Een bedrijfsoppervlakte van 23,6 ha, waarvan 8,0 ha met marktbaar gewassen. De arbeidsbezetting bedraagt 1,5 v.a.k. (volwaardige arbeidskrachten). De produktieomvang bedraagt 211 sbe, een stijging van 1% ten opzichte van het voorafgaande jaar. De produktieomvang is als volgt over de produktierichtingen verdeeld: 62% rundveehouderij (incl. voederwinning), 18% intensieve veehouderij en 20% marktbaar gewassen. De veestapel bestaat in hoofdzaak uit 35 melkkoeien, 500 leghennen, 16 fokzeugen en 59 mestvarkens. Ten opzichte van vorig jaar vonden geen belangrijke wijzigingen plaats.

Figuur 1.2 geeft de kosten- en opbrengstenstructuur van het gemiddelde bedrijf (pachtbasis) weer. De kosten bestaan uit betaalde en berekende kosten. Het gebruik van produktiemiddelen waar geen (volledige) tegenprestatie tegenover staat (eigen arbeid en eigen vermogen) wordt in de resultatenrekening belast tegen de kosten die gemaakt zouden moeten worden indien deze produktiemiddelen wel via de markt zouden worden aangetrokken. Zo wordt de arbeid van de ondernemer en eventuele meewerkende gezinsleden gewaardeerd tegen CAO-loon (bruto, incl. werkgeverslasten). Deze arbeidskosten betreffen overigens alleen de uren uitvoerende arbeid en niet de z.g. managementwerkzaamheden (boekhou-

Figuur 1.2

melk 43%	rundvee 9%	akkerbouw 17%	varkens 20%	pluimvee ov 10%	1%	totaal opbrengsten 341.600
netto-oversch.						
netto-toegev. waarde 105.500				-		
non-factorkosten 236.100				totaal kosten 374.100		
veevoer 37%	ov.grondst. en diensten 20%	afschr.geb. en werkt. 6%	rente 10%	arbeid 27%	=	
					netto-overschot: per bedrijf -32.500 per ondernemer -30.000	
					+	
					berek. loon ondernemer 64.100	
					=	
					arb.opbrengst ondernemer 34.100	
					+	
					berekende minus betaalde rente 12.600 bijz.bedr.opbr.	
					=	
					ondernemers inkomen 46.700	

Overzicht van kosten en opbrengsten
(in gld.) van de gemiddelde boerderij
in 1983/84.

Uitkomsten op basis van 1.022 steek-
proefbedrijven (79 sbe en meer) die
70.300 bedrijven vertegenwoordigen.

Overzicht van kosten en opbrengsten
(in gld.) van de gemiddelde boerderij
in 1983/84.
Uitkomsten op basis van 1.022 steek-
proefbedrijven (79 sbe en meer) die
70.300 bedrijven vertegenwoordigen.

ding, bezoek aan beurzen, vergaderingen e.d.). Om bedrijfsvergelijking mogelijk te maken worden de kosten van grond en gebouwen ingecalculeerd op pachtbasis, zodat verschillen in de kosten van grond en traditionele gebouwen tussen eigenaars- en pachtbedrijven niet vertekenen. Over pachtersinvesteringen in moderne gebouwen wordt echter afschrijving en rente berekend op basis van eigendom. Voor dergelijke investeringen op eigendomsbedrijven is een overeenkomstig bedrag opgenomen als berekende pacht.

Ook voor het eigen vermogen wordt een rente in rekening gebracht. Deze is gelijk aan de marktrente, gedeeltelijk gecorrigeerd voor inflatie. Deze correctie is toegepast omdat gelijktijdig de vervangingswaarde voor het bepalen van de afschrijvingen wordt gehanteerd.

In figuur 1.2 zijn de kosten, opbrengsten en resultaten van het gemiddelde bedrijf gespecificeerd tot het ondernemersinkomen. De kosten kunnen gesplitst worden in de kosten van aanwending van primaire produktiefactoren arbeid en kapitaal (z.g. factorkosten) en de intermediaire goederen en diensten van andere bedrijven (z.g. non-factorkosten).

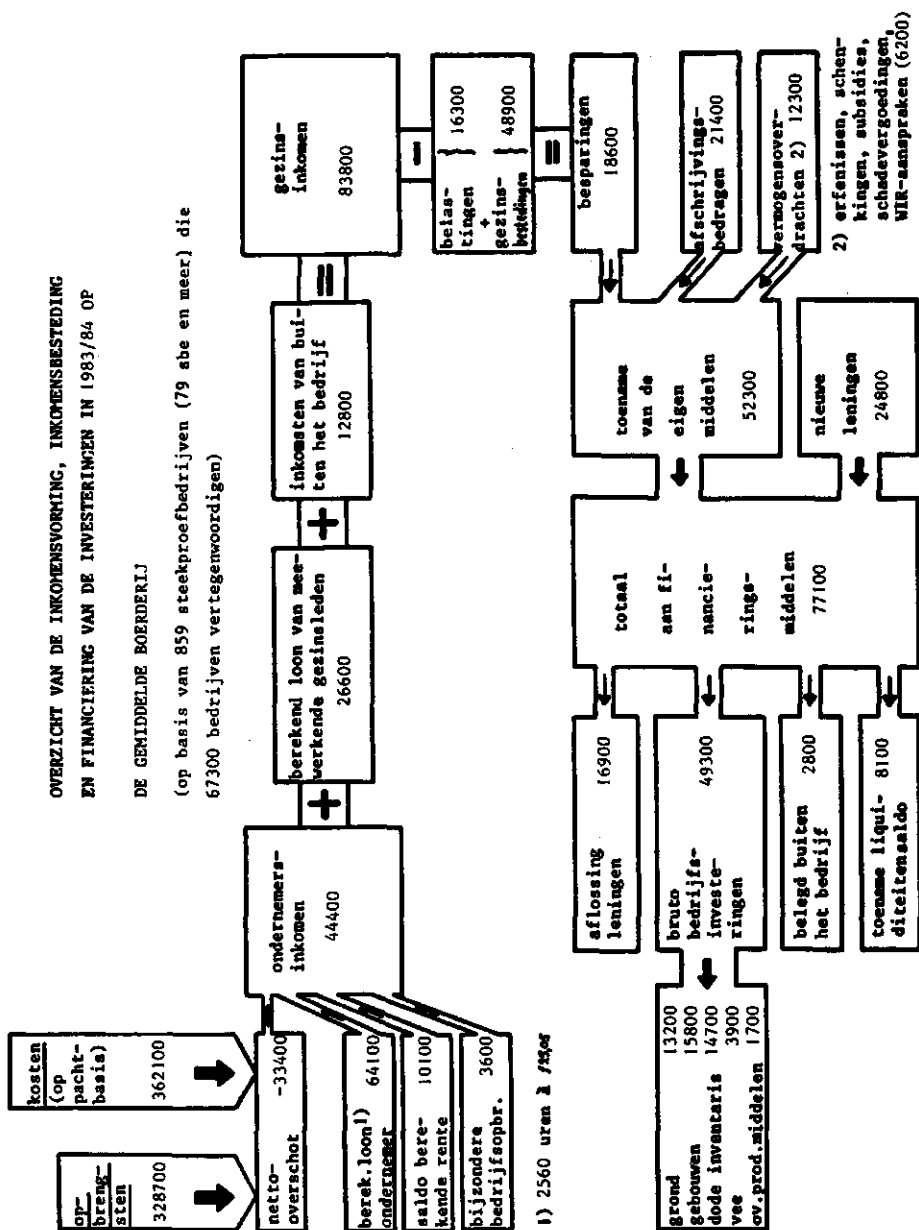
Indien de opbrengsten verminderd worden met de non-factorkosten, resteert een bedrag aan factoropbrengsten dat aangeeft hoeveel toegevoegde waarde het bedrijf realiseert. Deze netto-toegevoegde waarde geeft aan wat het bedrijfsresultaat zou zijn als het bedrijf volledig schuld- en pachtvrij zou zijn en als het alle werkzaamheden zelf uit zou voeren.

Vergelijking van toegevoegde waarde en factorkosten geeft aan in hoeverre de beloningsaanspraken van de primaire produktiefactoren grond, kapitaal en arbeid ook daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Het verschil tussen deze twee wordt aangeduid als netto-overschot en vormt een beloning voor management en ondernemersrisico. Worden de ingecalculeerde arbeidskosten van de ondernemer hierbij opgeteld dan resulteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Dit vermeerderd met de berekende rente en pacht en eventuele incidentele opbrengsten (o.a. rente ledenkapitaal co-operaties, correcties over voorgaande boekjaren) en verminderd met de betaalde rente en eigenaarskosten geeft het ondernemersinkomen. Dit komt dus overeen met de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde rente, pacht, lonen en de berekende lonen voor de meewerkende gezinsleden.

Uit de cijfers voor 1983/84 blijkt dat de opbrengsten slechts 91% van de kosten dekten tegen 92% in het voorgaande jaar. Dit betekent een netto-tekort van f 32.500,- per bedrijf. De toegevoegde waarde per sbe bedroeg f 500,-.

De arbeidsopbrengst per gewerkt uur in de landbouw - bij volledige honorering van de beloningsaanspraken van het kapitaal - daalde van f 17,- naar f 16,65. Het CAO-loon (bruto, vermeerderd met werkgeverslasten) bedroeg in het verslagjaar f 25,05. Al met al veranderde voor het gemiddelde bedrijf het niveau van de bedrijfsresultaten ten opzichte van het voorgaande jaar niet veel.

Figuur 1.3

1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie

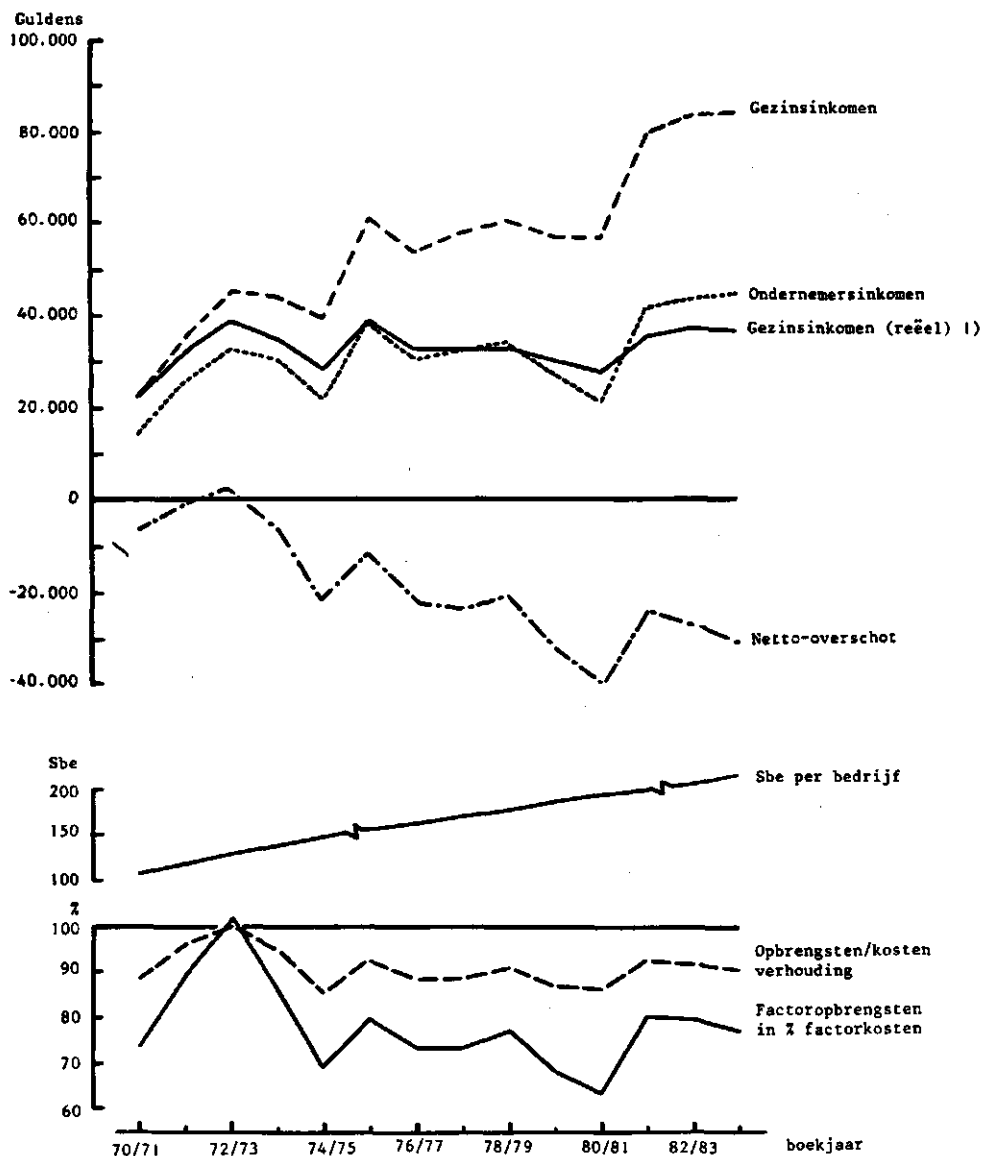
Figuur 1.3 geeft een overzicht van de inkomensvorming en -besteding op de gemiddelde boerderij. De begrippen netto-overschot, arbeidsopbrengst en ondernemersinkomen werden al in de vorige paragraaf besproken. Als het ondernemersinkomen vermeerderd wordt met het berekend loon van de meewerkende gezinsleden en de inkomsten van buiten het bedrijf, wordt het gezinsinkomen berekend. Voor 1983/84 bedraagt dat gemiddeld f 83.800,-. Indien dit na aftrek van belastingen niet volledig in de privésfeer wordt besteed, resteren er besparingen. In het verslagjaar werd er f 3.400,- minder bespaard per bedrijf. Dit werd hoofdzakelijk veroorzaakt door meer betaalde belastingen (+f 4.500,-). Een gedeelte van de besparingen (ca. 15% van de niet uitbetaalde loonkosten) heeft in beginsel dezelfde functie als bepaalde collectieve en particuliere werknemersvoorzieningen, nl. het treffen van voorzieningen voor ziekte en/of de oude dag. Correctie van de besparingen voor deze gezinsreserveringen geeft het begrip "bedrijfsreservering". In het verslagjaar was hiervoor f 6.500,- beschikbaar. Indien over een langere periode de bedrijfsreserveringen negatief zijn, wordt de continuïteit bedreigd doordat een gedeelte van het bedrijfsvermogen wordt geconsumeerd. In de beoordeling van deze reserveringen moet ook het consumptiepeil betrokken worden. Omdat bij de generatie wisseling veel risicodragend vermogen uit de landbouw verdwijnt zouden op langere termijn gezien de bedrijfsreserveringen zelfs positief moeten zijn, nl. ca. 1½% van het bedrijfsvermogen.

Samen met de afschrijvingen vormen de besparingen de interne cashflow voor financiering van investeringen. Tot de eigen middelen moeten ook nog de vermogensoverdrachten worden gerekend. Voor het tweede achtereenvolgende jaar stegen de leningen op de bedrijven die per saldo hebben bijgeleend (in figuur 1.3 aangeduid met "nieuwe leningen"). Het niveau bevindt zich daardoor weer op dat van 1980/81. In 1983/84 werd f 77.100,- gebruikt om af te lossen, te investeren, te beleggen en de liquiditeitspositie te verbeteren. Er werd voor bijna f 50.000,- in het bedrijf geïnvesteerd, hetgeen een stijging van 15% betekent t.o.v. 1982/83. Figuur 1.3 geeft een inzicht in de aard van de investeringen.

De investeringen zijn vermeld vóór aftrek van de WIR-premie. In de balans en de resultatenrekening worden de duurzame produktiemiddelen gewaardeerd tegen de vervangingswaarde na aftrek van de WIR-premie: de WIR verlaagt de aanschaf-/kostprijs van gebouwen en machines (het z.g. "WIR-effect").

Tabel 1.1 geeft een verkorte balans voor de gemiddelde boerderij. De grond wordt gewaardeerd op basis van marktwaarde in onverpachte staat. In de balans is ook het verpachtersvermogen opgenomen. Het woonhuis en de auto worden tot de overige bezittingen gerekend.

Figuur 1.4 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomen op de gemiddelde boerderij

1) Gecorrigeerd met het prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie.

Tabel 1.1 Balans van het gemiddelde landbouwbedrijf (in gld.)

<u>Kapitaal</u>		<u>Vermogen</u>	
Grond in eigend. (12,8 ha)	367.200	Verpachtersverm.	330.200
Bedrijfsgebouwen in eigendom	160.100	Vreemd vermogen:	
Pachtersinvesteringen	12.500	lang	227.300
Totaal eigen grond en gebouwen	539.800	kort	21.200
Gepachte grond (11,0 ha) en gebouwen	330.200	Totaal vreemd vermogen	248.500
Dode en veldinventaris	102.400	Eigen vermogen	746.900
Veestapel	143.800		
Liquiditeiten	96.900		
Langlopende vorderingen	14.400		
Overige bezittingen	98.100		
Balanstotaal	1.325.600	Balanstotaal	1.325.600
	=====		=====
		Solvabiliteit	75%

De rentabiliteit van het totale vermogen (bij volledige honorering van de in rekening gebrachte arbeidskosten) bedroeg 0,3% (was 0,9%). Deze daling is vooral veroorzaakt door de relatief hogere beloningsaanspraken van de factor arbeid, waardoor er minder resteerde voor de factor kapitaal. Door de aanwezigheid van veel vreemd vermogen, waarvoor 8,0% rente werd betaald, bedroeg de rentabiliteit van het eigen vermogen -2,2% (was -1,9%).

1.6 Meerjarige ontwikkeling

De in de voorgaande paragrafen besproken resultaten voor het gemiddelde bedrijf - die in de volgende hoofdstukken nader behandeld worden - kunnen geïnterpreteerd worden als onderdeel van een meerjarige ontwikkeling. Figuur 1.4 geeft hiervan een beeld. Het in het bovenste deel van de figuur weergegeven gezinsinkomen lijkt een vrij positief beeld op te leveren: in de zeventiger jaren steeg dit van nog geen f 30.000,- tot meer dan f 80.000,-. In reële termen - dat wil zeggen gecorrigeerd voor de inflatie met het CBS-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie - komt het gezinsinkomen echter niet uit boven het niveau dat begin zeventiger jaren gerealiseerd werd. Bovendien werd het gezinsinkomen voor een toenemend deel verdiend door een hogere arbeidsvergoeding voor meewerkende gezinsleden en hogere inkomsten van buiten het bedrijf. Het ondernemersinkomen steeg namelijk veel minder sterk

dan het gezinsinkomen. Het netto-overschot per bedrijf vertoonde in de periode 1970/71-1983/84 een dalende tendens. Het onderste deel van de grafiek geeft een beeld van de rentabiliteits situatie weer. Zoals ook uit een aantal figuren in hoofdstuk 2 nog zal blijken, stijgen op de landbouwbedrijven de prijzen aan de inkoopkant in de regel sterker dan die aan de verkoopkant. Deze ruilvoetverslechtering wordt opgevangen door de produktiviteitsverbetering (hoeveelheden produkt ten opzichte van hoeveelheden produktiemiddelen), die zowel door efficiencyverbetering op de bedrijven als door verbeterde kwaliteit van inputs wordt gerealiseerd. Deze bruto-produktiviteitsstijging wordt door de ruilvoetverslechtering dus doorgegeven aan de volgende schakels van de bedrijfskolom. Als gevolg van dit proces verandert de opbrengsten-kostenverhouding in de regel niet structureel. In figuur 1.4 blijkt dat deze al geruime tijd rond de 90% schommelt. De verhouding tussen factoropbrengsten en factorkosten geeft aan in welke mate de ingecalculeerde beloningsvoeten voor de primaire produktiefactoren worden gerealiseerd. Deze gerealiseerde beloningsgraad schommelt op het niveau van 75 à 80%, zij het met grotere uitslagen dan de opbrengsten-kostenverhouding. Door de toegenomen specialisatie en het grotere verbruik van non-factorkosten zoals kunstmest en krachtvoer zijn deze fluctuaties eerder groter dan kleiner geworden. Een dergelijke vergrote kwetsbaarheid vereist een snel reageren van de ondernemer op zich wijzigende omstandigheden. Nu aan productie-uitbreiding steeds meer een halt wordt toegeroepen, is het voorstelbaar dat de komende jaren de non-factorinput relatief af zal nemen.

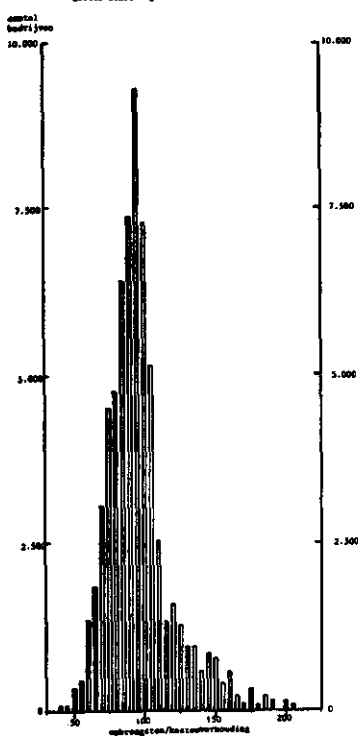
Eén en ander betekent dat door de grotere non-factorinput en de smallere marges het inkomen in de afgelopen jaren op peil moest - en door de produktiviteitsstijging ook kon - worden gehouden door de groei van de productieomvang. De toename van het aantal sbe per bedrijf in figuur 1.4 brengt deze groei in beeld.

1.7 Spreiding

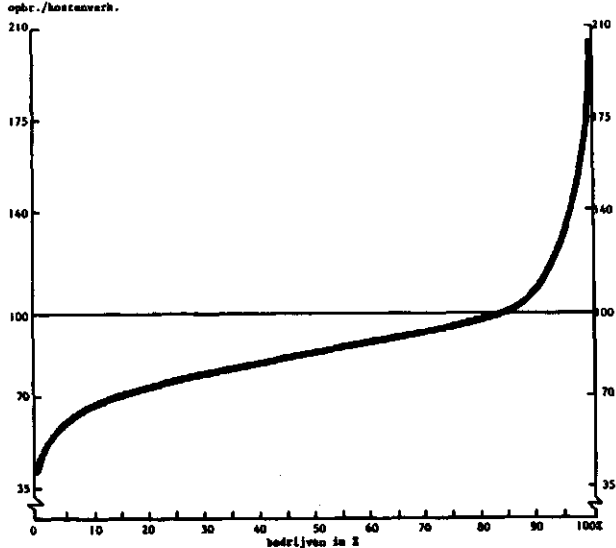
De werkelijkheid wijkt vaak af van het beeld dat geboden wordt door de gemiddelde situatie. Het in de vorige paragrafen geschetste beeld van de gemiddelde boerderij doet dan ook geen recht aan veranderde economische verhoudingen waarmee de landbouwbedrijven in 1983/84 geconfronteerd zijn. Weliswaar veranderen de opbrengsten/kostenverhouding en het inkomen in 1983/84 op het gemiddelde bedrijf ten opzichte van het voorgaande jaar niet veel, maar dat wordt veroorzaakt doordat teruglopende resultaten in sommige bedrijfstypen gecompenseerd worden door betere resultaten in andere. De spreiding in resultaten is dus opnieuw groot. De figuren 1.5, 1.6 en 1.7 geven daarvan een beeld.

In figuur 1.5 is de spreiding weergegeven van de opbrengsten/kostenverhouding. Doordat de opbrengsten/kostenverhouding op de grotere bedrijven veelal gunstiger is dan op de kleinere ligt

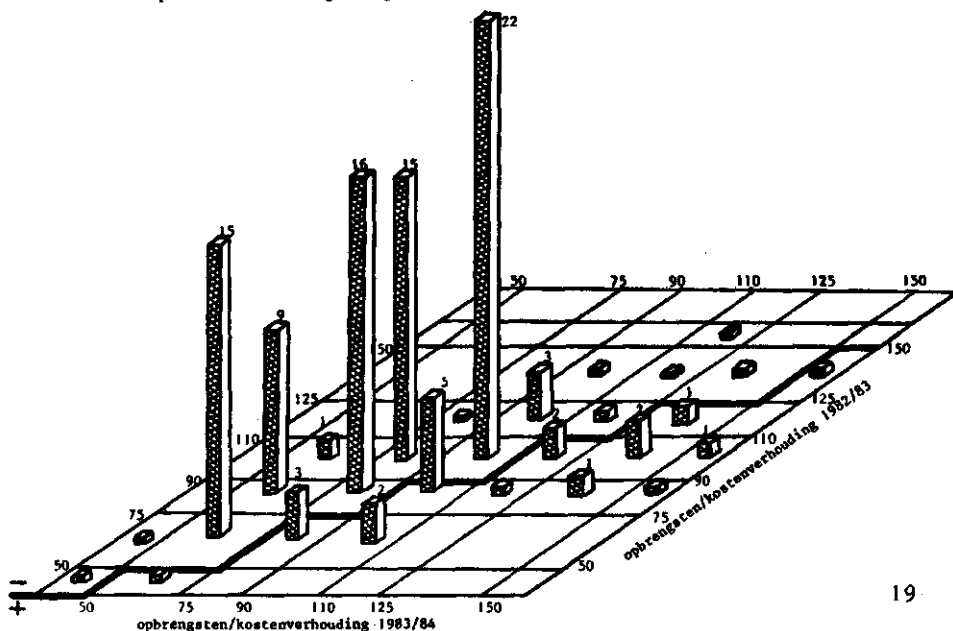
Figuur 1.5 Procentuele verdeling van bedrijven naar opbrengsten/kostenverhouding in 1983/84

Figuur 1.6 Cumulatieve verdeling van bedrijven naar opbrengsten/kostenverhouding in 1983/84

Figuur 1.7 Procentuele verdeling van bedrijven naar opbrengsten/kostenverhouding in 1983/84 ten opzichte van het voorgaande jaar

de opbrengsten/kostenverhouding van het gemiddelde bedrijf (met 91%) hoger dan het gemiddelde van alle door het boekhoudnet gerepresenteerde bedrijven (88%) (gewogen, resp. rekenkundig gemiddelde). Veelzeggender nog zijn de bedrijfsresultaten van de slechtste en de beste 20% van de bedrijven: het onderste kwintiel werd in 1983/84 geconfronteerd met opbrengsten die slechts 64% van de kosten dekten terwijl dit voor het bovenste kwintiel 120% bedroeg. In het voorgaande jaar waren deze percentages 67 resp. 110 waaruit geconcludeerd kan worden dat de spreiding in het verslagjaar duidelijk is toegenomen.

De cumulatieve frequentieverdeling in figuur 1.6 geeft aan dat slechts 18% van de bedrijven in het verslagjaar een bedrijfsresultaat realiseerde waarbij de kosten volledig door opbrengsten werden gedekt (1982/83 : 24%).

Het beeld van de spreiding van het gezinsinkomen wijkt niet veel af van dat van het bedrijfsresultaat. Het onderste kwintiel behaalde in het verslagjaar een gezinsinkomen van gemiddeld f 19.400,-. Voor het bovenste kwintiel bedroeg dit f 180.400,-, ofwel ruim 9 keer zoveel. De afstand tussen deze twee uiterste kwintielen (in dit rapport verder aangeduid met "range") bedroeg dus f 161.000,-.

Figuur 1.7 geeft inzicht in de mate waarin de bedrijven in 1983/84 met een opbrengsten/kostenverhouding werden geconfronteerd die belangrijk afweek van het bedrijfsresultaat in het voorgaande jaar. Het aantal bedrijven waarop het bedrijfsresultaat verbeterde (in de figuur te vinden in de rechter benedenhoek) was sterk in de minderheid vergeleken met het aantal bedrijven waar het bedrijfsresultaat verslechterde. Op de bedrijven waar de resultaten verbeterden was de vooruitgang vaak aanmerkelijk. Het betreft hier vooral klei-akkerbouwbedrijven die hoge prijzen voor hun vrije produkten wisten te realiseren. Over alle bedrijfstypen heen gezien behaalde 35% van de bedrijven betere resultaten. De andere 65% moest met minder genoegen nemen dan in 1982/83.

Al met al was 1983/84 een jaar dat voor veel ondernemers in de landbouw ongunstiger is verlopen dan door de cijfers van het gemiddelde bedrijf wordt weergegeven - en onstuimiger dan van een "normaal" jaar mag worden verwacht. De volgende twee hoofdstukken maken dat, meer gedetailleerd en gespecificeerd naar bedrijfstype, gebied en grootteklasse, verder duidelijk.

2. Bedrijfsuitkomsten

2.1 Inleiding

Productie is rendabel wanneer de opbrengsten hoger zijn dan de kosten. In dit hoofdstuk wordt met behulp van de gegevens van het boekhoudnet nagegaan of op de landbouwbedrijven de productie in 1983/84 rendabel is geweest. Daarnaast wordt bekeken welke factoren de rentabiliteit in belangrijke mate hebben beïnvloed. Centraal bij deze benadering staat het bedrijf; dit in tegenstelling tot de behandeling van de financiële positie, die op de ondernemer als persoon betrekking heeft.

De rentabiliteit wordt gemeten aan de hand van het netto-overschot op pachtbasis. Het netto-overschot is het verschil tussen opbrengsten en kosten, zowel betaald als berekend. Tot de berekende kosten behoren de ingecalculerde kosten voor eigen arbeid, en de kosten van vermogen en grond.

Tabel 2.1 Ontwikkeling van het netto-overschot per bedrijf en de arbeidsopbrengst per ondernemer in gld. (pachtbasis)

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Bedr. met minstens	71 sbe	74 sbe	76 sbe	79 sbe
Netto-overschot				
Akkerbouw	- 7900	+ 3400	- 100	+49900
Rundveehouderij	-41700	-30800	-33400	-47400
Gemengd met overwe-				
gend rundveehouderij	-50300	-35300	-42300	-61200
Gemengd met inten-				
sieve veehouderij	-46700	-20600	-23300	-44600
Arbeidsopbrengst				
per ondernemer				
Akkerbouw	34700	48400	46900	95900
Rundveehouderij	17200	30700	34000	24300
Gemengd met overwe-				
gend rundveehouderij	8000	28600	28200	14700
Gemengd met inten-				
sieve veehouderij	5900	33800	36500	20400

Tabel 2.1 geeft een samenvattend overzicht van de ontwikkeling van het netto-overschot en de arbeidsopbrengst van de ondernemer van de belangrijkste bedrijfstypen. Vergelijking van arbeidsopbrengst en netto-overschot leert dat deze twee zich in het algemeen in dezelfde richting bewegen. Alleen indien het aantal door de ondernemer gewerkte uren zich tegengesteld beweegt aan de ontwikkeling van het netto-overschot, kunnen deze twee maatstaven uiteenlopen.

Het netto-overschot verslechterde in 1983/84 in alle bedrijfstypen uitgezonderd de akkerbouw. De daling die in 1982/83 optrad zette zich in de veehouderij in 1983/84 voort. De klei-akkerbouwbedrijven beleefden wat rentabiliteit betreft een soortgelijk jaar als 1976/77, met een zeer goed bedrijfsresultaat. Ook de arbeidsopbrengst per ondernemer steeg alleen op klei-akkerbouwbedrijven, in de andere sectoren daalde deze fors.

De paragrafen 2.4 en volgende behandelen de bedrijfsuitkomsten uitputtender: niet alleen wordt een verdere indeling naar gebied en bedrijfsomvang gemaakt maar ook wordt ingegaan op de prijs- en volume-ontwikkelingen die aan de kosten en opbrengsten ten grondslag liggen. Daaraan voorafgaand wordt in paragraaf 2.2 de prijsontwikkeling van enkele belangrijke kostensoorten besproken, gevolgd door een analyse van de bewerkingskosten (paragraaf 2.3).

2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de prijsontwikkeling van de belangrijkste kostensoorten. Deze kosten: arbeid, werktuigen, loonwerk, meststoffen en grond en gebouwen komen in bijna alle bedrijfstakken voor en vormen op akkerbouwbedrijven ca. 75% van de totale kosten. Op veehouderijbedrijven is dit gedeelte kleiner omdat voederkosten op die bedrijven ook een belangrijke kostenpost vormen. De voederkosten worden vanwege hun specifieke karakter bij de behandeling van de afzonderlijke bedrijfstakken besproken. De cijfers in tabel 2.2 zijn ontleend aan de boekhoudingen van de grotere bedrijven.

De arbeidskosten stegen in 1983/84 van f 23,95 tot f 25,05. Deze stijging per uur werd veroorzaakt door het tot stand komen van een nieuwe CAO met een hoger bruto-loon en een geringe arbeidstijdverkorting, en door een stijging van de sociale lasten.

De kosten van de werktuigen stegen met ruim 4%, iets meer dan op grond van het algemeen prijspeil verwacht mocht worden.

De prijzen van stikstofmeststoffen daalden in het verslagjaar bijna net zoveel als ze in de beide voorgaande jaren waren gestegen. Ook de fosfaatmeststoffen werden aanmerkelijk goedkoper terwijl de prijzen van kali licht stegen. Oorzaken van de prijsverlaging van stikstof en fosfaat waren een overvoerde wereldmarkt alsmede een terughoudend verbruik als gevolg van het natte voorjaar en de daarop volgende droge zomer.

Tabel 2.2 Prijsontwikkeling van enige belangrijke produktiemiddelen (mutaties in % per jaar)

	Arb. per gew. uur	Werk- tui- gen 1)	Loon- werk	Meststoffen			Grond- en geb. 2)	Ren- te 3)	Alg. prijs- peil 4)
				N.	P.	K.			
1965/66-70/71	11,1	5,9	4,5	-2,4	1,7	-0,8	6,2	7,0	4,8
1970/71-75/76	19,0	9,1	6,8	6,7	13,9	8,6	7,8	1,4	8,8
1975/76-80/81	6,5	6,1	6,6	4,0	-3,0	3,1	8,3	-1,3	5,9
1980/81	5,6	8,7	8,6	9,5	12,0	4,0	8,5	7,7	6,7
1981/82	8,5	10,8	4,1	13,1	12,4	14,1	6,5	14,3	6,8
1982/83	11,4	2,0	7,1	10,0	11,0	9,0	-1,6	-12,5	4,7
1983/84	4,6	4,2	4,1	-19,4	-11,1	1,6	1,6	0	3,0

- 1) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen.
- 2) Op pachtbasis en incl. kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten).
- 3) Berekende rentevoet volgens LEI-uitgangspunten.
- 4) Prijsindexcijfer kosten van levensonderhoud, bron CBS.

De lichte stijging van de grond- en gebouwenkosten in het jaar 1983/84 deed de evengrote daling van 1982/83 teniet.

Hoewel de waardering van de moderne gebouwen naar eigendoms- en pachtbasis dezelfde is, zijn toch de grond en gebouwenkosten op eigendomsbasis nog aanmerkelijk hoger dan die op pachtbasis. In 1983/84 was het verschil voor grotere akkerbouwbedrijven ca. f 376,- per ha en voor grotere veebedrijven ca. f 475,- per ha. Dit laatste verschil is iets lager dan in het voorafgaande jaar.

De rente bleef in 1983/84 op hetzelfde niveau als in 1982/83.

2.3 Bewerkingskosten

De kosten van arbeid, werktuigen en werk door derden vormen samen de bewerkingskosten. Deze kosten vormen op de gemiddelde boerderij ca. 40% van de totale kosten. De bewerkingskosten zijn op kortere termijn redelijk beheersbaar, hoewel onbeheersbare factoren (het weer) en factoren die op langere termijn beïnvloedbaar zijn (doelmatigheid van de gebouwen) ook van invloed zijn op de hoogte van de bewerkingskosten.

Het aandeel van de bewerkingskosten in de totale kosten is op akkerbouwbedrijven groter dan op rundveehouderijbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven. Dit komt doordat op veehouderijbedrijven voederaankopen en gebouwenkosten een grotere rol spelen dan op akkerbouwbedrijven.

De prijscomponent van de bewerkingskosten steeg zowel op de akkerbouw- als de rundveehouderijbedrijven gemiddeld met ruim 4%. Op de akkerbouwbedrijven was de vermindering van het bewerkingsvolume veel geringer dan in de voorgaande jaren het geval was.

Tabel 2.3 Ontwikkeling van bewerkingskosten per bewerkingseenheid (mutaties in % per jaar)

	Akkerbouwbedrijven			Weide- en gemengde rundveehouderijbedrijven		
	prijs	hoe- veelh.	bedrag	prijs	hoeveelh.	bedrag
1965/66-1970/71	+ 8,4	-5,5	+ 2,4	+ 9,6	-5,2	+ 3,9
1970/71-1975/76	+14,0	-4,4	+ 8,9	+16,4	-4,5	+11,2
1975/76-1980/81	+ 5,6	-1,8	+ 3,6	+ 6,0	-3,4	+ 2,4
1980/81	+ 6,5	-4,4	+ 1,8	+ 6,1	-4,2	+ 1,5
1981/82	+ 8,0	-3,4	+ 4,3	+ 8,6	-4,0	+ 4,3
1982/83	+ 7,4	-7,9	- 1,1	+ 8,8	-1,4	+ 7,3
1983/84	+ 4,2	-0,7	+ 3,4	+ 4,5	-2,3	+ 2,1

Dat is vooral te wijten aan het weer in het boekjaar 1983/84. Het natte voorjaar zorgde voor extra werk in de vorm van vaker omstorten van het pootgoed en het onkruidvrij houden van het land. In de droge zomer van 1983 is veel berekend. Ook tegen de achtergrond van de hoge besparing op het bewerkingsvolume in 1982/83 is de geconstateerde ontwikkeling in het verslagjaar niet verwonderlijk.

Op de rundveehouderijbedrijven verminderde het bewerkingsvolume met ruim 2%. Evenals in 1982/83 lag de besparing beneden het normale niveau en is een achterstand ontstaan in de ontwikkeling van de bewerkingsproductiviteit. De weersomstandigheden leidden tot een stagnatie in de ontwikkeling van het bewerkingsvolume onder invloed van meer veeverzorging in de verlengde stalperiode, meer berekening en de moeizame ruwvoederwinning die door de regen pas laat op gang kon komen en waarbij het gras was doorgeschoten. Hiermee samenhangend werd er ook 9% minder gemaaid.

2.4 De rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven

2.4.1 Prijzen en produktiviteit

Het netto-overschot op akkerbouwbedrijven groter dan 79 sbe bedroeg over 1983/84 gemiddeld f 49.900,-. Daarmee werd een zeer hoog niveau bereikt, het hoogste sinds het topjaar 1976/77. Wel is er een groot verschil in het netto-overschot naar regio waar te nemen. Het verschil tussen het gebied met het hoogste netto-overschot (het Centraal kleigebied) en het gebied met een netto-te-kort (de Veenkoloniën) bedraagt zelfs f 163.000,-.

Tabel 2.4 Ontwikkeling van de kg-opbrengsten per ha van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Win- ter- tarwe	Zo- mer- gerst	Cons.- aard- app.	Poot- aard- app.	Fabr.- aard- app.	Sui- ker- bieten	Uien
1971/72-75/76	114	108	112	112	118	102	113
1976/77-80/81	128	116	114	103	102	106	110
1976/77	120	117	105	110	94	112	63
1977/78	114	103	103	87	94	105	130
1978/79	143	120	120	103	105	106	128
1979/80	128	113	118	106	115	100	126
1980/81	134	125	123	109	100	109	102
1981/82	145	119	130	111	118	116	132
1982/83	159	150	134	121	104	131	142
1983/84	148	112	109	87	92	99	105
ton:							
1983/84	7,30	4,55	38,2	23,2	35,7	48,1	36,8

Tabel 2.5 Prijsontwikkeling van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

	Win- ter- tarwe	Zo- mer- gerst	Cons.- aard- app.	Poot- aard- app.	Fabr.- aard- app.	Sui- ker- bieten	Uien
1971/72-75/76	114	123	146	159	113	134	143
1976/77-80/81	136	146	161	255	152	153	147
1976/77	137	158	304	446	154	149	339
1977/78	134	140	93	266	149	143	33
1978/79	135	143	129	195	149	142	43
1979/80	135	141	129	188	151	152	130
1980/81	138	150	150	180	158	178	190
1981/82	148	170	201	193	172	162	134
1982/83	155	172	134	212	184	152	79
1983/84	157	187	369	348	193	197	309
gld. per 100/1000 kg:							
1983/84	56,35	61,20	50,15	77,45	14,95	136,75	47,75

Of de produktie op het akkerbouwbedrijf rendabel is wordt o.a. beïnvloed door het weer en de groeiomstandigheden. Deze bepalen vooral de kg-opbrengsten. Ook de prijzen van de produkten zijn van belang. Voor een groot aantal produkten geldt een marktordening (granen, fabrieksaardappelen, suikerbieten en koolzaad) en is de prijs weinig afhankelijk van vraag en aanbod in een bepaald jaar. Van de produkten waar geen marktordening voor geldt kan de prijs sterk variëren. Consumptieaardappelen, pootaardappelen en uien zijn de belangrijkste gewassen in deze groep vrije produkten.

In tegenstelling tot 1982/83 met zeer hoge kg-opbrengsten was 1983/84 een jaar met lage kg-opbrengsten. De gewassen die in de herfst gezaaid waren zoals wintertarwe deden het redelijk goed, hoewel de opbrengst van koolzaad gedrukt werd door de regenval tijdens de bloei. De langdurige regenval had echter meer invloed op de gewassen die in het voorjaar gezaaid en gepoot worden zoals zomergranen, aardappelen, suikerbieten en uien. De te droge zomer die daarop volgde zorgde voor een verder achterblijven van de kg-opbrengsten van deze gewassen.

Zo lagen de kg-opbrengsten van zomergerst, suikerbieten en uien ca. 12%, die van consumptie- en fabrieksaardappelen ca. 15% en die van pootaardappelen zelfs ca. 20% beneden een normaal niveau. Deze lagere kg-opbrengsten werden bij de belangrijkste vrije produkten gecompenseerd door hoge prijzen. Doordat de aardappelooft in de EG 16% lager uitkwam, kon de prijs voor consumptieaardappelen oplopen tot ca. 125% boven de normale prijs. Dit resulteerde in een geldopbrengst die per hectare consumptie-aardappelen ruim 90% boven het normale niveau lag.

Zoals uit de tabellen 2.4 en 2.5 valt af te leiden, geldt een dergelijke ontwikkeling eveneens voor pootaardappelen en zaaiuien. Ook voor suikerbieten was het prijsherstel aanmerkelijk, doordat er geen C-suiker werd geproduceerd en een uit 1982/83 overgehevelde hoeveelheid C-suiker nu als B-suiker vermarkt kon worden.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de opbrengstprijzen per eenheid produkt landelijk ruim 50% hoger lagen dan het voorgaande jaar, waardoor de daling van de bruto-productiviteit, meer dan gecompenseerd werd. De prijzen van de produktiemiddelen gingen gemiddeld ruim 2,5% omhoog. Door deze lichte prijsstijging en de forse teruggang van de bruto-productiviteit stegen de produktiekosten per eenheid produkt met 25%. Door de hoge prijzen verbeterde de opbrengsten/kostenverhouding in de kleigebieden.

Dit geldt echter niet voor het Noordelijk kleigebied waar de opbrengsten/kostenverhouding nauwelijks veranderde terwijl deze in het Centraal- en Zuidwestelijk kleigebied gemiddeld ca. 35% verbeterde. Dat verschil is voor een belangrijk deel te verklaren uit de bouwplansamenstelling. In het Noordelijk kleigebied worden meer granen en minder aardappelen verbouwd dan in de beide andere kleigebieden. In het Noorden stegen de opbrengstprijzen met ca. 30% dan ook aanmerkelijk minder sterk dan in het Centraal- en Zuidwestelijk kleigebied het geval was; namelijk met ruim 65%.

Tabel 2.6 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere akkerbouwbedrijven (in % per jaar)

	Opbr. prijzen p.eenh. produkt	Prijzen produk- tiemid- dellen	Bruto- produk- tivi- teit 1)	Prod.- kosten p.eenh. produkt	Opbr./- kosten verhou- ding
Landelijk gemiddelde (incl. Veenkoloniën)					
1965/66-1970/71	- 0,8	+ 5,8	+ 4,8	+ 1,0	- 1,8
1970/71-1975/76	+13,7	+10,9	+ 0,2	+10,7	+ 2,7
1975/76-1980/81	- 2,1	+ 5,2	+ 2,9	+ 2,2	- 4,2
1980/81	+ 8,6	+ 5,2	+ 2,1	+ 3,0	+ 5,4
1981/82	+ 4,4	+ 7,4	+ 7,6	- 0,2	+ 4,5
1982/83	- 4,9	+ 5,4	+ 8,1	- 2,5	- 2,5
1983/84	+51,4	+ 2,6	-17,9	+25,0	+21,1
Veenkoloniën					
1965/66-1970/71	+ 0,7	+ 5,9	+ 7,1	- 1,1	+ 1,8
1970/71-1975/76	+ 6,5	+10,6	+ 1,4	+ 9,2	- 2,5
1975/76-1980/81	+ 3,1	+ 5,7	+ 0,5	+ 5,1	- 1,9
1980/81	+ 6,4	+ 5,9	- 5,4	+12,0	- 5,0
1981/82	+ 2,9	+ 6,9	+13,4	+ 5,7	+ 9,1
1982/83	+ 3,6	+ 5,8	+ 0,6	+ 5,1	- 1,4
1983/84	+14,0	+ 1,6	-17,2	+22,7	- 7,1

- 1) De produktiviteitsontwikkeling is in de tabellen overeenkomstig de gebruikelijke wijze weergegeven als de toeneming van de hoeveelheden produkt per eenheid produktiemiddel en niet zoals in de figuren als de reciproque daarvan. In tegenstelling tot voorgaande jaren is in de figuren gebruik gemaakt van een logaritmische schaal op de verticale as; daardoor wordt de ontwikkeling beter in beeld gebracht.

In de Veenkoloniën waar de opbrengstprijzen veel minder stegen daalde de opbrengsten/kostenverhouding. In dat gebied bestaat het bouwplan bijna uitsluitend uit marktordeningsprodukten. In tabel 2.6 zijn de Veenkoloniën apart vermeld.

In figuur 2.1 is de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten op grotere akkerbouwbedrijven weergegeven waarbij de kosten per eenheid produkt in 1975/76 op 100 zijn gesteld (landelijk gemiddelde).

Het verschil tussen kosten en opbrengsten per eenheid produkt geeft de ontwikkeling van het netto-overschot per eenheid produkt aan. Het netto-overschot was in 1983/84 op de grotere be-

drijven sterk positief. Een negatief netto-overschot zoals in de jaren 1977/78-1979/80 is in de figuur gearceerd weergegeven. De resultaten van de afzonderlijke gebieden, zoals de Veenkoloniën, wijken uiteraard sterk af van de hier geschetste landelijke ontwikkeling. Voor individuele bedrijven geldt dat in nog sterkere mate.

2.4.2 Bedrijfsresultaten

In absolute cijfers bedroeg het netto-overschot voor de grotere akkerbouwbedrijven in 1983/84 gemiddeld f 78.050,- per bedrijf. Niet alleen naar het absolute niveau maar ook wat betreft de ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaren lopen de gebieden uiteen (tabel 2.7). Op de reden daarvan is in de vorige para-

Tabel 2.7 Netto-overschot in gld. per bedrijf (pachtbasis)

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Grotere bedrijven, omvang in sbe	143 en meer	148 en meer	153 en meer	158 en meer
Akkerbouw				
Noordelijk Kleigebied	-21300	-12100	19000	20000
Veenkol.+Nrd.Zandgeb.	-24100	- 2350	- 6300	-28200
Centraal Kleigebied	23600	33550	25550	134800
Zuidwestelijk Kleigeb.	20650	38500	9200	129150
Nederland, totaal	550	17650	10900	78050
Gemengd met over- wegend akkerbouw	-43050	-20800	-21850	2750
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	minder dan 143	minder dan 148	minder dan 153	minder dan 158
Akkerbouw				
Kleigebieden	-20000	-25050	-26800	12550
Veenkol.+Nrd.Zandgeb.	-31750	-26150	-30850	-45750
Nederland, totaal	-25000	-23250	-25350	- 4650

graaf al ingegaan. Hier zij alleen nog opgemerkt dat de gebieden waar de meeste vrije produkten voorkomen en waar tevens de terugval in kg-opbrengsten het geringst was, nl. het Centraal kleigebied en het Zuidwestelijk kleigebied, in 1983/84 ook het hoogste bedrijfsresultaat behaalden.

Ook de kleinere bedrijven in de kleigebieden behaalden voor het eerst sinds 1976/77 weer een positief netto-overschot. De kleinere bedrijven in de Veenkoloniën hadden een uitzonderlijk slecht jaar.

Naast de gemiddelde situatie is het ook van belang kennis te nemen van de spreiding rond het gemiddelde. Om daarvan een aansprekend beeld te geven, kan gebruik gemaakt worden van het verschil in bedrijfsresultaten van de bedrijven met de hoogste c.q. laagste resultaten. Bij een opbrengsten/kostenverhouding van 116% voor het gemiddelde van alle akkerbouwbedrijven, werd op de onderste 20% van de bedrijven slechts 70% van de kosten goedge-maakt, tegenover 165% op de bovenste 20%. Evenals in voorgaande jaren was ook nu de spreiding in de klei-akkerbouw groter dan in de veenkoloniale akkerbouw. Bij een netto-overschot in de klei-akkerbouw van gemiddeld f 80.900,- behaalde het onderste kwintiel een netto-tekort van f 34.200,-. Voor het bovenste kwintiel bedroeg het netto-overschot bijna f 275.000,- meer. In 1982/83 was deze range (afstand tussen laagste en hoogste kwintiel) "slechts" f 138.000,-, waaruit blijkt dat de spreiding van bedrijfsresultaten (en inkomens) in het verslagjaar flink is toegenomen. De scheve verdeling in de klei-akkerbouw hangt in 1983/84 zeer sterk samen met de regionale indeling: een zeer groot deel van de 20% der bedrijven die een netto-tekort heeft, ligt in het Noordelijk kleigebied. In de Veenkoloniën en het Noordelijk zandgebied behaalde nauwelijks meer dan 15% van de bedrijven een positief netto-overschot. Ook hier nam de spreiding in resultaat toe; de bovengenoemde range bedroeg hier in het verslagjaar f 146.000,- (1982/83: f 93.000,-).

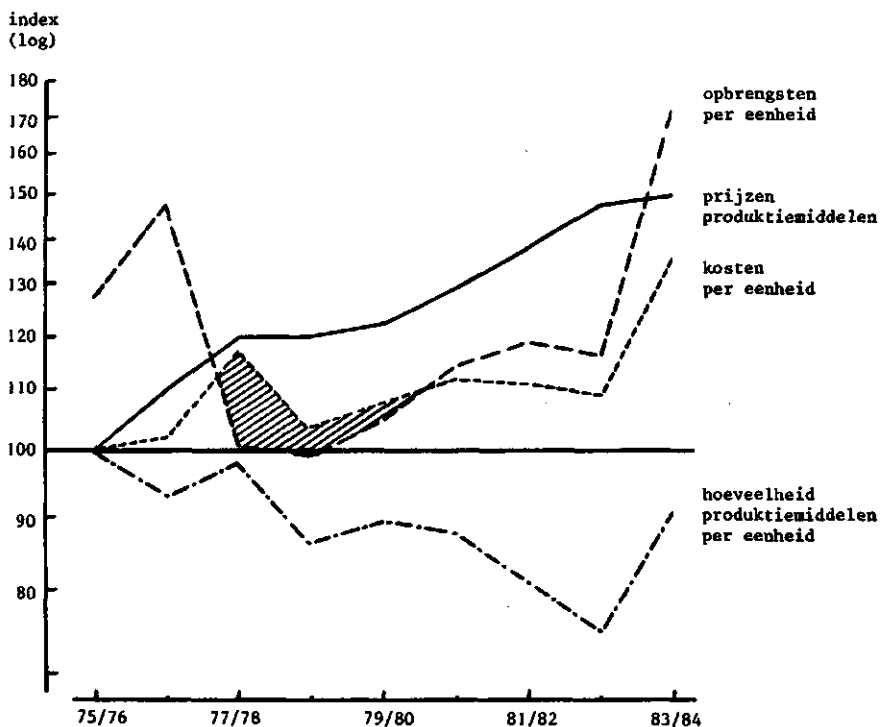
Ook in de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten ten opzichte van het vorige boekjaar is een spreiding te onderkennen: een verbetering van het bedrijfsresultaat van het gemiddelde bedrijf sluit niet uit dat toch een belangrijk deel van de bedrijven heeft te maken met een daling van het resultaat. In de klei-akkerbouw behaalde 20% (1982/83: 60%) van de bedrijven een slechter resultaat, ook hier betreft het weer voornamelijk bedrijven uit het Noordelijk kleigebied. In de veenkoloniale akkerbouw gold dit voor bijna 80% van de bedrijven (1982/83: 60%).

2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven

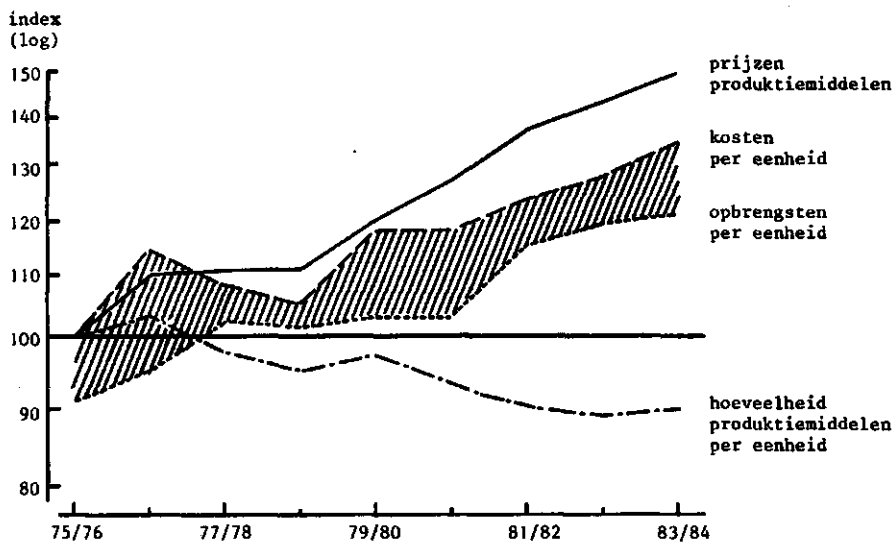
2.5.1 Prijzen en produktiviteit

De ontwikkeling van de resultaten in de melkveehouderij werd in 1983/84, evenals in de akkerbouw, beheerst door de extreme weersomstandigheden in het voorjaar en de zomer van 1983. De langdurige regenval en de daaropvolgende aanhoudende droogte periode belemmerden een goede graslandexploitatie. Het vee kon pas zeer laat in de weide worden gelaten en het gewonnen ruwvoeder was van uitzonderlijk slechte kwaliteit. Als gevolg hiervan moest ruim 5% meer krachtvoeder per koe worden aangekocht (tabel 2.8).

Figuur 2.1 Ontwikkeling resultaten grotere akkerbouwbedrijven (kosten 1975/76 = 100)

Figuur 2.2 Ontwikkeling resultaten grotere weidebedrijven (kosten 1975/76 = 100)

De melkproduktie kon niet op peil worden gehouden. Zij zakte gemiddeld met ca. 50 kg tot 5.545 kg per koe. De gebruikelijke toeneming van het aantal koeien per ha was kleiner dan in voorgaande jaren het geval was. Toch nam de melkproduktie per ha nog iets toe (0,4%).

De krachtvoederprijs ondervond in 1983/84 een zeer sterke stijging (+12%) waardoor het krachtvoeder ongekend duur werd.

Tabel 2.8 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in krachtvoederverbruik, stikstofverbruik en melkproduktie (weide- en gemengde bedrijven)

	Kg kracht- voer per koe	Kg N per ha	Kg melk per koe	Koeien per ha	Kg melk per ha
1965/66-1970/71	+ 2,5	+ 6,0	+ 1,5	+ 2,0	+ 3,5
1970/71-1975/76	+ 8,1	+ 2,6	+ 2,1	+ 3,5	+ 5,7
1975/76-1980/81	+ 2,7	+ 4,5	+ 1,6	+ 3,9	+ 5,6
1980/81	- 9,3	+ 5,8	+ 1,3	+ 4,5	+ 5,9
1981/82	- 0,3	+ 1,7	+ 1,0	+ 2,1	+ 3,1
1982/83	+ 1,9	- 1,1	+ 2,6	+ 3,3	+ 6,0
1983/84	+ 5,6	- 3,2	- 0,9	+ 1,4	+ 0,4
kg resp. aantallen:					
1983/84	2280	336	5545	2,46	13640

Tabel 2.9 Prijsontwikkeling van krachtvoeder, melk, en vee in de melkveehouderij in indexcijfers (1970/71 = 100)

	Kracht- voeder	Melk	Prijsverhouding melk/krachtvoer	Melk- koeien	Nuchtere kalveren
1971/72-75/76	106	121	120	133	152
1976/77-80/81	121	154	135	158	195
1976/77	128	145	119	145	173
1977/78	116	156	141	163	207
1978/79	107	154	152	165	223
1979/80	126	158	132	161	208
1980/81	129	159	130	157	165
1981/82	138	177	135	180	206
1982/83	139	183	138	186	222
1983/84	155	188	127	175	209

gld. per 100 kg, resp. per stuk

1983/84 58,70 74,80 1) 127 1775 375

1) Bij werkelijk vet- en eiwitgehalte: f 76,15.

Ook voor het aangekochte ruwvoeder moest meer geld op tafel worden gelegd (+9%) dan in 1982/83.

De melkprijs steeg, evenals het voorgaande jaar, met ca. 3%. In de noordelijke weidestroken bedroeg de stijging nog geen 2%, terwijl in de zandgebieden een melkprijsstijging van ruim 3,5% werd gerealiseerd. Voor het eerst kwam de melkprijs in de zandgebieden hoger uit dan in het Noorden. In het Westen ligt de melkprijs op een aanzienlijk lager niveau. Onder de gegeven omstandigheden verslechterde de prijsverhouding tussen melk en krachtvoeder aanmerkelijk.

De prijzen van melkkoeien en nuchtere kalveren zijn teruggelopen met respectievelijk ruim f 100,- en ruim f 20,- per dier. Vooral in de tweede helft van het boekjaar was dat in versterkte mate het geval. Dit houdt mede verband met de per 1 april 1984 ingestelde quotumregeling voor de melkproductie, waardoor de vee-prijzen onder extra druk kwamen te staan.

De ontwikkeling van de resultaten zijn samengevat terug te vinden in tabel 2.10 en figuur 2.2. De prijzen van de productie-

Tabel 2.10 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere weidebedrijven (in % per jaar)

	Opbrengst prijzen per eenh. produkt	Prijzen produktie- middelen	Bruto- produk- tiviteit	Produktie- kosten per eenheid produkt	Opbreng- sten/ kosten- verhou- ding
1965/66-70/71	+ 2,3	+ 5,9	+ 2,2	+ 3,6	-1,2
1970/71-75/76	+ 6,6	+10,0	+ 2,0	+ 7,8	-1,1
1975/76-80/81	+ 2,7	+ 4,8	+ 1,6	+ 3,1	-0,5
1980/81	- 0,2	+ 5,5	+ 5,2	+ 0,3	-0,5
1981/82	+11,4	+ 8,1	+ 3,0	+ 4,9	+6,1
1982/83	+ 3,5	+ 4,2	+ 1,0	+ 3,2	+0,3
1983/84	+ 1,7	+ 4,4	- 0,8	+ 5,2	-3,3

middelen stegen in 1983/84 met ruim 4%. Dat was vooral te wijten aan de prijzen van voeder, arbeid en werktuigen. Stikstofmeststoffen (-19%) en fosfaatmeststoffen (-9%) zijn daarentegen aanmerkelijk goedkoper geworden. De opbrengstprijzen stegen gemiddeld nog geen 2%. De teruglopende ruilvoetverhouding en de eveneens verslechterde produktiviteit (-0,8%) mondden uit in een negatieve ontwikkeling van de opbrengsten/kostenverhouding met ruim 3%.

2.5.2 De bedrijfsresultaten

Het netto-tekort in de melkveehouderij is in 1983/84 nog aanmerkelijk toegenomen. Uit tabel 2.11 valt af te leiden dat het bedrijfsresultaat op de grotere bedrijven gemiddeld f 15.600,- lager was dan in 1982/83. Onder invloed van de teleurstellende resultaten in de intensieve veehouderij verslechterde het bedrijfsresultaat op de gemengde bedrijven zelfs nog meer (f 24.250,-). Ook op de kleinere bedrijven deed zich een verdere verslechtering in bedrijfsresultaat voor.

Tabel 2.11 Netto-overschot in gld. per bedrijf (pachtbasis)

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Grotere bedrijven, omvang in sbe	143 en meer	148 en meer	153 en meer	158 en meer
Weide				
Noordelijk Kleiweidegeb.	-40950	-22900	-22700	-44500
Noordelijk Veenweidegeb.	-33000	-17300	-27700	-30750
Westelijk Weidegebied	-39800	-40300	-34750	-57100
Noordelijk Zandgebied	-53950	-24800	-28000	-39700
Oost.- en Centr. Zandgeb.	-33400	-23550	-30200	-40600
Zuidelijk Zandgebied	-26750	-10600	- 5350	-20250
Nederland, totaal	-37650	-22450	-23300	-38900
Gemengd overw. rundvee	-48300	-28700	-35750	-60000
Kleinere bedrijven, omvang in sbe	minder dan 143	minder dan 148	minder dan 153	minder dan 158
Weide				
Klei- en Veengebieden	-50700	-48150	-54000	-67700
Zandgebieden	-45200	-40050	-46950	-56600
Nederland, totaal	-48000	-43550	-49950	-61600
Gemengd overw. rundvee	-55500	-51550	-54600	-62550

De spreiding in bedrijfsresultaten is groot. Van de grotere weidebedrijven behaalde slechts 15% een positief netto-overschot. In het voorgaande jaar lag dat cijfer nog op 27%. Van de kleinere bedrijven verkreeg slechts 2% voldoende opbrengsten om de kosten te dekken.

De range tussen het onderste kwintiel (de slechtste 20% van de bedrijven) en het bovenste kwintiel (uitgedrukt in netto-overschot) was ongeveer even groot als voorgaand jaar, namelijk f 108.000,-. Het gemiddelde netto-tekort in het onderste kwintiel bedroeg f 100.000,-: een dieptepunt dat nog niet eerder is voorgekomen.

Ondanks de gemiddelde verslechtering van de bedrijfsuitkomsten scoorde toch nog 25% van de weidebedrijven een beter resultaat. Daarentegen daalde het resultaat op 75% van de bedrijven.

2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderij 1)

2.6.1 Varkenshouderij

Het verslagjaar 1983/84 was voor de varkenshouderij een slecht jaar. De ontwikkeling van de bedrijfsuitkomsten in tabel 2.12 laat dat duidelijk zien.

De opbrengstprijzen van biggen en varkensvlees daalden t.o.v. het gunstige voorgaande jaar met resp. 13 en 8%. Deze ontwikkeling kan mede verklaard worden uit het toegenomen EG-aanbod van varkensvlees in 1983 met 2% terwijl het verbruik van varkensvlees per hoofd stagneerde. In Nederland daalde het verbruik in 1983 zelfs met 5%. Tegenover de lagere opbrengstprijzen stonden ongekend hoge voederprijzen (+7%), waardoor de teleurstellende bedrijfsuitkomsten bijna volledig verklaard kunnen worden. Als de arbeidskosten mede in de beschouwing betrokken worden daalde de opbrengsten/kostenverhouding in de fokkerij van 104% in 1982/83 tot 88% in het verslagjaar. Voor de mesterij liep dat cijfer terug van 101 tot 95%. De relatief geringere achteruitgang in de mesterij is een gevolg van compensatie: de biggen als uitgangsmateriaal werden goedkoper in samenhang met de gedaalde vleesprijzen. De arbeidsopbrengst zakte uiteindelijk in de mesterij verder terug dan in de fokkerij door het grotere aandeel van het in prijs gestegen voeder in verhouding tot het geringere aandeel van de arbeid in de totale produktiekosten.

In figuur 2.3 is de langjarige ontwikkeling van de bedrijfsuitkomsten in de varkenshouderij in beeld gebracht. Opvallend is de veel sterkere produktiviteitsontwikkeling in de fokkerij dan in de mesterij.

2.6.2 Pluimveehouderij

De bedrijfsuitkomsten in de pluimveehouderij zijn weergegeven in tabel 2.13. In tegenstelling tot de kuikennemesters zagen de leghennenhouders in 1983/84 hun resultaten na het dieptepunt van het voorgaande jaar terugkomen op het niveau van 1981/82. Deze

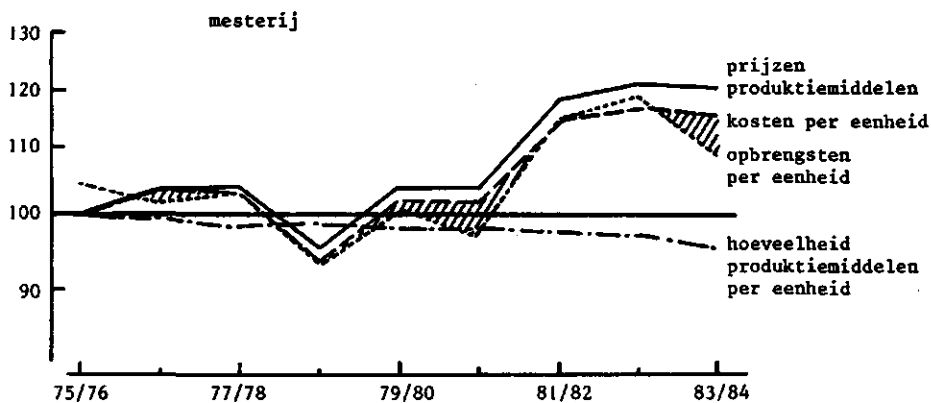
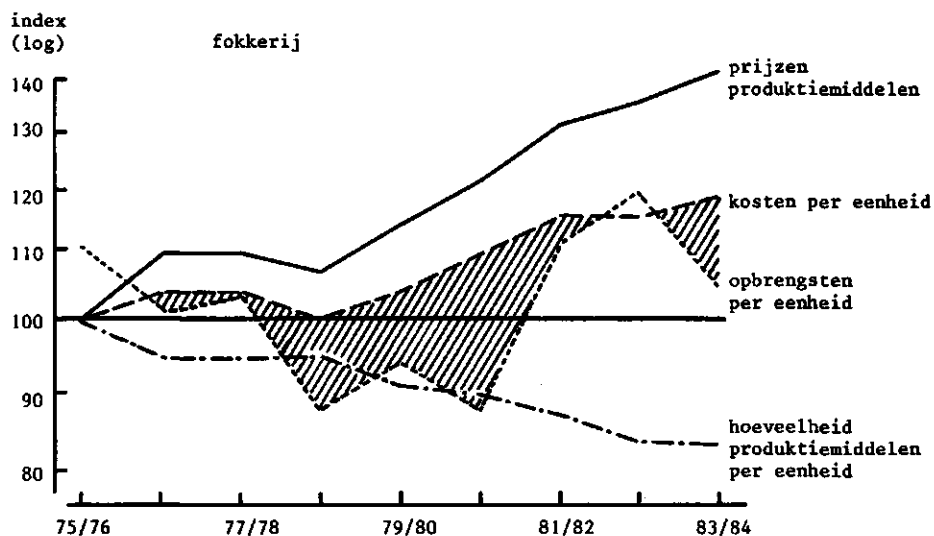
1) In deze paragraaf wordt tevens de schapenhouderij behandeld.

Tabel 2.12 Kengetallen van de ontwikkeling in de varkenshouderij

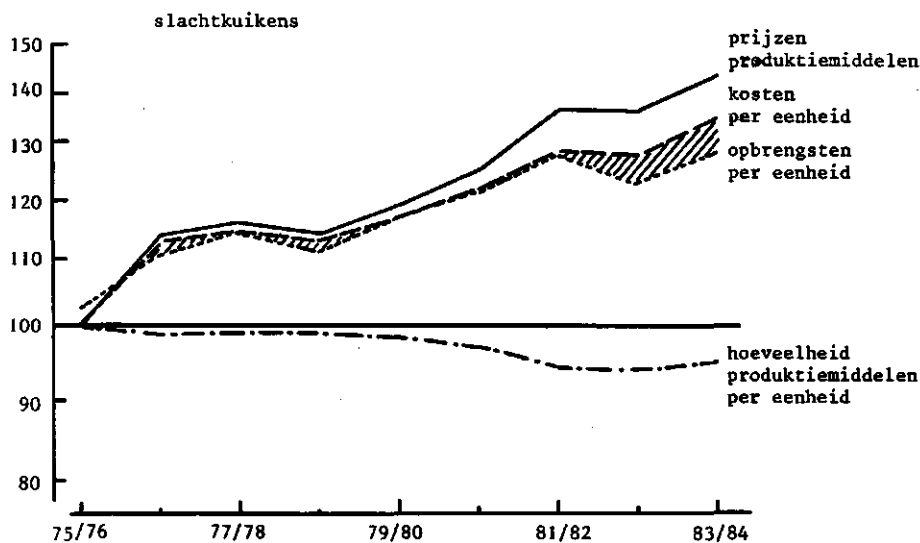
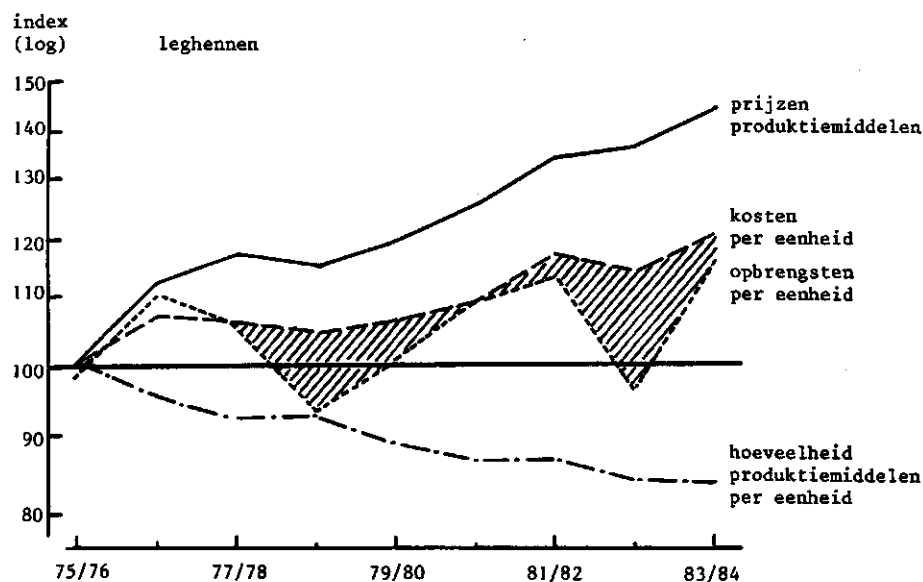
Fokkerij	Per fokzeug per jaar				Prijs kracht- voeder	Opbr. prijs per big
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.	groot- gebr. biggen		
1966/67-1970/71	1383	997	386	15,2	39,60	78
1971/72-1975/76	1771	1289	482	15,4	47,60	100
1975/76	2067	1412	655	14,9	50,60	124
1976/77	2048	1623	425	15,4	56,80	113
1977/78	2080	1580	500	15,6	54,50	116
1978/79	1810	1570	240	15,6	50,70	100
1979/80	1996	1689	307	16,1	57,00	108
1980/81	1856	1806	50	16,3	60,50	99
1981/82	2378	1948	430	16,5	64,40	126
1982/83	2590	1951	639	16,8	64,60	135
1983/84	2320	2075	245	16,8	68,50	118

Mesterij	Per mestvarken per jaar			Voeder- verbr. per kg groei	Prijs- kracht voeder	Opbr. prijs p.kg geel. gew.
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
1966/67-1970/71	557	508	49	3,55	38,70	2,84
1971/72-1975/76	705	648	57	3,48	45,80	3,33
1975/76	816	732	84	3,44	48,30	3,85
1976/77	799	767	32	3,44	54,80	3,73
1977/78	828	777	51	3,43	53,10	3,79
1978/79	745	706	39	3,38	48,50	3,38
1979/80	829	788	41	3,38	54,80	3,69
1980/81	791	780	11	3,37	57,40	3,54
1981/82	960	898	62	3,30	61,20	4,22
1982/83	982	913	69	3,24	60,80	4,33
1983/84	939	925	14	3,21	65,50	3,99

Figuur 2.3 Ontwikkeling resultaten varkenshouderij (kosten 1975/76 = 100)

Figuur 2.4 Ontwikkeling resultaten pluimveehouderij (kosten 1975/76 = 100)

Tabel 2.13 Kengetallen van de ontwikkeling in de pluimveehouderij

Leghennen op batterij- bedrijven	Per leghen per jaar			Voeder- prijs	Eier- pro- duk- tie p.hen	Eier- prijs
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
1966/67-1970/71	30,99	28,43	2,56	41,00	240	12,06
1971/72-1975/76	33,59	30,31	3,28	47,20	251	12,73
1975/76	32,92	30,26	2,66	49,60	258	12,63
1976/77	39,69	35,13	4,56	56,80	260	14,21
1977/78	40,68	37,32	3,36	57,50	271	13,69
1978/79	34,77	35,17	-0,40	55,20	270	12,18
1979/80	37,22	35,62	1,60	58,30	269	12,97
1980/81	40,71	36,97	3,74	60,70	271	14,26
1981/82	41,97	39,61	2,36	65,50	271	14,82
1982/83	35,78	38,55	-2,77	65,90	277	12,60
1983/84	43,23	40,70	2,53	71,30	269	15,28

Slachtkuikens	Per 1000 kg afgel.gew.			Voe- der prijs	Afleve- rings gewicht in gr.	Voeder- verbr. p.kg.af- lev.gew.
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
1966/67-1970/71	1596	1474	122	45,90	1325	2,15
1971/72-1975/76	1747	1638	109	55,60	1400	2,03
1975/76	1809	1664	145	56,30	1440	1,99
1976/77	1985	1891	94	66,20	1460	1,98
1977/78	2025	1923	102	67,40	1490	2,00
1978/79	1965	1888	77	65,00	1530	2,04
1979/80	2067	1952	115	68,50	1560	2,04
1980/81	2147	2029	118	70,80	1560	2,03
1981/82	2259	2144	115	77,30	1590	1,99
1982/83	2164	2121	43	76,40	1590	2,00
1983/84	2257	2245	12	82,20	1600	2,00

ontwikkeling was geheel te danken aan een stijging van de eierprijzen met ruim 20%. De eiercyclus tekende zich in volle duidelijkheid af. Tijdens het prijsdal in 1982/83 beperkten met name Engeland en Frankrijk de broedeierinleg. De lagere produktie van eieren in de EG, die daarvan het gevolg was betekende een verkrapting van de markt in 1983/84 met hogere prijzen. Het voeder werd 8% duurder. Zowel de leg als het voederverbruik per hen lagen op een lager niveau dan in 1982/83. In figuur 2.4 is de ontwikkeling in de pluimveehouderij grafisch weergegeven. Ondanks de in verhouding tot andere takken hoge produktiviteitsontwikkeling (hoeveelheid produktiemiddelen per eenheid produkt) is de leghenhouderij de afgelopen jaren geconfronteerd met een netto-te-kort.

De resultaten in de slachtkuikensector, die in het voorgaande jaar reeds tot een ongekend laag peil waren teruggelopen, zakten in 1983/84 nog verder weg. Ook structureel is een dalende tendens te onderkennen in de bedrijfsresultaten 1). De belangrijkste oorzaak van deze ontwikkeling lag in de tegenvallende opbrengstprijzen (+4%) die gepaard ging met een kostenstijging van 6%. De kostenstijging werd in overwegende mate bepaald door de prijsstijging van slachtkuikenvoeder (+7,5%).

Van 1981 t/m 1984 nam de binnenlandse afzet van slachtkuikenvlees met ruim 28% toe. Niettemin is de slachtkuikenhoudery sterk afhankelijk van de exportmogelijkheden naar EG-lidstaten en derde landen. De belangrijke afzet van kuikenvlees naar de Bondsrepubliek staat de laatste jaren onder druk van de toegenomen eigen produktie en het stagnerende gebruik aldaar. In samenwerking met overheid en bedrijfsleven is door het LEI onderzoek verricht op basis waarvan in 1984 aanbevelingen zijn gedaan ter verbetering van de Nederlandse concurrentiepositie 2).

2.6.3 Vleesveehouderij

In verband met een sterke uitbreiding van de steekproef en een vergaande wijziging in het administratiesysteem kunnen vanaf het boekjaar 1982/83 over de stierenmesterij thans nog slechts voorlopige cijfers worden vermeld.

De resultaten in de stierenmesterij zijn in het boekjaar 1983/84 (november/oktober) sterk teruggelopen ten opzichte van het voorgaande jaar. Dit blijkt uit de voorlopige cijfers zoals die in tabel 2.14 zijn weergegeven. De oorzaak van deze terug-

- 1) Binnenkort verschijnt een publikatie over de bedrijfseconomische ontwikkeling in de slachtkuikenhoudery: "Slachtkuikens 1985", J.J. Verduijn.
- 2) Mededeling 308: Exportperspectieven voor de Nederlandse slachtkuikensector in de komende jaren. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen.

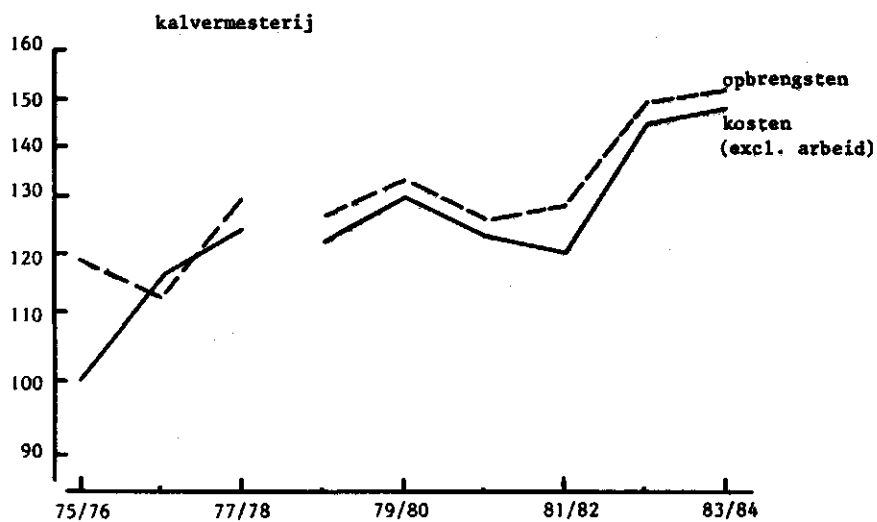
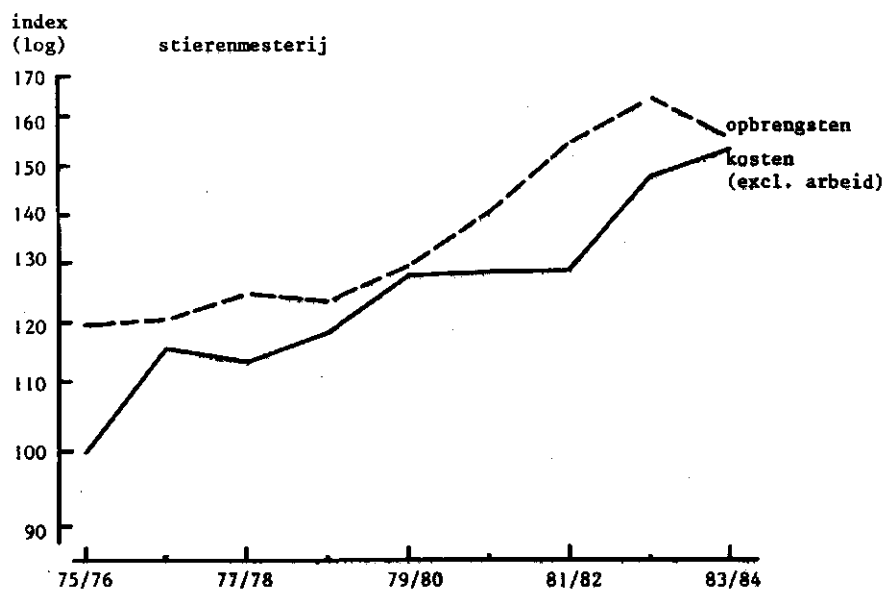
Tabel 2.14 Kengetallen van de ontwikkeling in de stieren- en kalvermesterij

Stieren- mesterij	Per afgeleverde stier			Aankoop- bedrag per kalf	Aantal mest- dagen	Voeder- kosten per kg groei	Groei per dag in gr.	Geslacht gewicht in kg	Netto-opbr.- prijs per kg gesl. gewicht
	netto- opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst						
1966/67-70/71	1283	1180	103	236	495	1,62	904	274	4,67
1971/72-75/76	2007	1736	271	433	503	2,00	964	307	6,55
1975/76	2185	1826	359	383	502	2,18	991	316	6,91
1976/77	2269	2186	83	547	515	2,35	977	319	7,11
1977/78	2325	2123	202	536	513	2,17	986	323	7,20
1978/79	2361	2249	112	630	525	2,21	970	326	7,25
1979/80	2340	2299	41	665	494	2,28	1014	321	7,29
1980/81	2454	2242	212	602	476	2,39	1011	307	7,99
1981/82	2682	2241	441	538	475	2,45	1020	310	8,65
1982/83 1)	2756	2454	302	743	457	2,49	1048	300	9,18
1983/84 1)	2674	2615	59	730	466	2,77	1038	304	8,79

Kalver- mesterij	Per afgeleverd kalf 2)			Aankoop- bedrag per kalf	Aantal mest- dagen	Voeder- verbr. per kg groei	Eind- gewicht in kg	Voeder- prijs per kg	Netto-opbr.- prijs per kg levend gewicht
	netto- opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst						
1966/67-70/71	583	551	32	229	125	1,62	159	1,46	3,67
1971/72-75/76	865	839	26	371	147	1,68	181	1,69	4,76
1975/76	958	803	155	321	147	1,67	182	1,73	5,26
1976/77	956	975	-19	441	149	1,69	189	1,79	5,06
1977/78	1058	1005	53	426	148	1,72	185	1,93	5,72
1978/79	1106	1066	40	479	155	1,76	192	1,84	5,66
1979/80	1219	1181	38	458	162	1,79	204	1,99	5,61
1980/81	1164	1128	36	418	164	1,76	209	1,91	5,38
1981/82	1198	1119	79	403	161	1,75	207	1,98	6,75
1982/83	1400	1359	41	525	166	1,77	214	2,12	6,63
1983/84	1414	1377	37	522	168	1,80	214	2,16	6,65

1) Voorlopig. 2) T.e.m. 1977/78 op basis prijspeil niet-gecontracteerde dieren; daarna alle dieren.

Figuur 2.5 Ontwikkeling resultaten vleesveehouderij(kosten 1975/76 = 100)

gang moet enerzijds worden gezocht in de effecten van de in de melkveehouderij ingevoerde superheffing. Door het sterk verhoogde aanbod van rundvlees en de daarmee gepaard gaande daling van de vleesprijzen viel de opbrengstprijis in het verslagjaar 4% lager uit. Anderzijds werd de stierenmesterij - evenals de andere veehouderijtakken - geconfronteerd met sterk gestegen voederkosten (+11%). De prijzen van kunstmelk en krachtvoeder stegen met respectievelijk 5% en 6%. Door de tegenvallende snijmaisoogst moest bovendien extra ruwvoeder worden aangekocht.

De kalvermesterij beleefde in 1983/84 een vrij normaal jaar, hoewel de tendens in de resultaten een lichte daling vertoonde. Een wat hoger voederverbruik en een stijging van de voederprijs met 2% waren nog de belangrijkste wijzigingen. Het prijsniveau van het uitgangsmateriaal en van de afgeleverde dieren onderging nauwelijks verandering. Onder invloed van het stabiliserend effect van de contractproductie op het resultatenniveau bleef de teruggang in arbeidsopbrengst beperkt tot f 4,- per normaal afgeleverd dier.

De presentatie van de rundveemesterij in figuur 2.5 wijkt af van die in de reeds besproken produktietakken omdat van de afgelopen jaren onvoldoende gegevens beschikbaar waren over het arbeidsverbruik. Het verschil tussen opbrengsten en kosten (excl. arbeid) geeft de ontwikkeling weer van de arbeidsopbrengst per dier per jaar.

2.6.4 Schapenhouderij

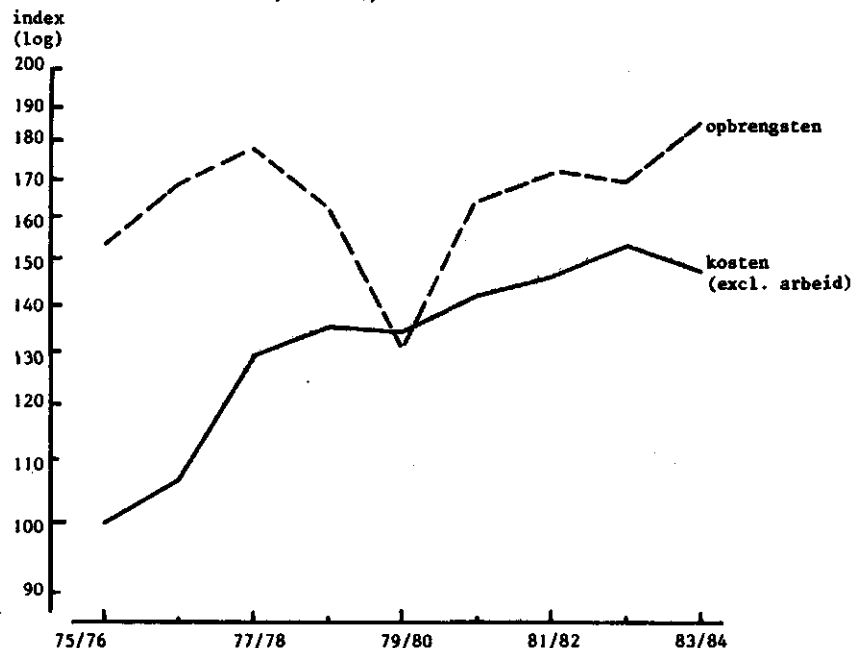
In tabel 2.15 en figuur 2.6 zijn de bedrijfsresultaten in de schapenhouderij weergegeven. Bij de interpretatie dient in aanmerking te worden genomen dat het boekjaar loopt van 1 november t/m 31 oktober. De EG-ooienpremieregeling die sinds 1981/82 bestaat, is om administratieve redenen niet in de resultaten opgenomen. Indien deze premie wel in de resultaten zou worden betrokken tekent zich een duidelijk opgaande lijn af in het resultatenniveau. Ondanks de premie en de hogere opbrengstprijzen is de schapenhouderij in het verslagjaar 1983/84 niet kostendekkend geweest.

Tabel 2.15 Kengetallen van de ontwikkeling in de schapenhouderij 1)

op- breng- sten	Per toegelaten ooi					Levend geboren lam- meren per 100 gedekte ooien	Lamme- ren- sterf- te in %
	kr.- voe- der	ruw- voe- der	ov. kos- ten	to- taal	arb.- opbr.		
1975/76	249	36	71	56	163	86	145,8
1976/77	275	34	80	60	174	101	149,6
1977/78	290	39	97	75	211	79	153,5
1978/79	265	45	98	77	220	45	151,2
1979/80	214	37	108	74	219	-5	149,2
1980/81	268	38	113	81	232	36	152,5
1981/82 2)	283	43	114	81	238	45	150,5
1982/83 2)	275	42	125	83	250	25	146,3
1983/84 2)	301	42	120	78	240	61	152,0

- 1) Het boekjaar loopt van 1 november tot 31 oktober.
 2) Excl. de ooiënpremie die om administratieve redenen niet in de arbeidsopbrengst kon worden verwerkt. Voor 1981/82 was de premie nihil, voor 1982/83 ca. f 37,- en voor 1983/84 ca. f 55,- per premiegerechtigde ooi.

Figuur 2.6 Ontwikkeling resultaten schapenhouderij per toegelaten ooi (kosten 1975/76 = 100)

3. Financiële positie

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen behandeld. In dit hoofdstuk staat de financiële positie van de ondernemer als persoon centraal. De financiële positie zal vanuit de volgende gezichtspunten worden be-
zien:

- de inkomensvorming en -besteding;
- de ontwikkeling van de beschikbaar gekomen en aangewende financieringsmiddelen;
- de vermogenspositie.

De inkomens in de landbouw 1) zijn sterk afhankelijk van de jaarlijks wisselende bedrijfsuitkomsten. Daarom wordt bij de analyse van de inkomensvorming uitgegaan van het netto-overschot, dat sterk bepalend is voor het niveau van de diverse inkomens (ondernemersinkomen, totaal gezinsinkomen, besteedbaar gezinsinkomen).

Evenals de inkomens fluctueren ook de besparingen met de bedrijfsuitkomsten. Verder worden de besparingen beïnvloed door de gezinsbestedingen en het betalen van belasting en sociale premies. Daarbij moet worden opgemerkt dat belastingbetalingen niet in dezelfde verhouding hoeven te fluctueren als het inkomen, omdat ze zowel betrekking hebben op de desbetreffende boekjaren als op voorafgaande jaren.

Een beeld van de besparingen wordt gegeven in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Gemiddelde besparingen in guldens per bedrijf (tussen haakjes de SBE-ondergrens)

Bedrijfstype	1980/81 (71 sbe)	1981/82 (74 sbe)	1982/83 (76 sbe)	1983/84 (79 sbe)
Alle bedrijven	2800	23600	22000	18600
W.v. - akkerbouwbedrijven	20700	32600	14300	63900
- weidebedrijven	5300	19900	26000	15700
- gemengde bedrijven met overwegend rundvee	-2500	24800	22400	7000
- gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	-8600	26000	20100	-1500

1) Zie voor de inkomens- en financieringsbegrippen hoofdstuk 1 (paragraaf 1.5)

Uit de tabel blijkt dat het verloop van de besparingen bij de diverse bedrijfstypen ongelijk is, daarbij in grote lijnen het verloop van de jaarlijkse bedrijfsuitkomsten volgend (zie tabel 2.1).

Evenals voorgaande jaren blijken er ook in 1983/84 weer grote verschillen tussen de bedrijven te bestaan. Dit komt niet alleen tot uiting in de bedrijfsresultaten, maar ook in de inkomens.

Ter illustratie is in tabel 3.2 de spreiding van de inkomens van akkerbouwbedrijven en weidebedrijven weergegeven in kwintielen. Dit zijn vijf inkomensklassen met elk 20% van de bedrijven. Voor elk kwintiel is het gemiddelde inkomen bepaald.

Tabel 3.2 Indeling van de bedrijven naar gezinsinkomen in 1983/84

	Akkerbouwbedrijven	Weidebedrijven
1e kwintiel	f 26.000,-	f 26.000,-
2e kwintiel	f 72.000,-	f 50.000,-
3e kwintiel	f 122.000,-	f 68.000,-
4e kwintiel	f 176.000,-	f 93.000,-
5e kwintiel	f 316.000,-	f 147.000,-

Het blijkt dat ondanks het gunstige jaar voor de akkerbouwers het gemiddeld gezinsinkomen van het eerste kwintiel even slecht is als dat van de veehouders. Vooral kleine akkerbouwers uit de Veenkoloniën maken deel uit van het eerste kwintiel.

Op de akkerbouwbedrijven is de spreiding het grootst en bedraagt het verschil in gezinsinkomen tussen het eerste en laatste kwintiel f 290.000,-; op de weidebedrijven is dit verschil f 121.000,-.

Nader onderzoek wees uit dat 5% van de akkerbouwers en 1% van de veehouders in 1983/84 een negatief gezinsinkomen had.

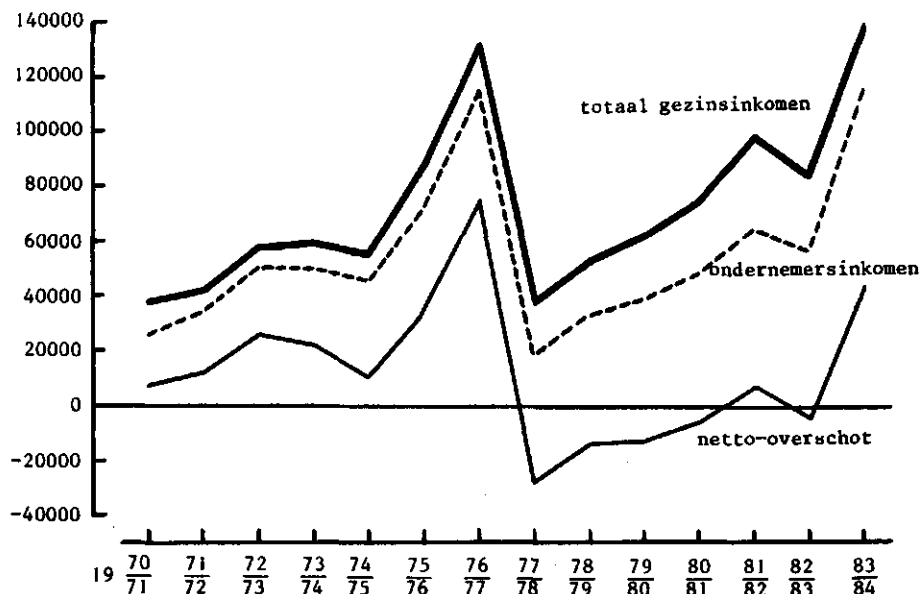
Voorts had 29% van de akkerbouwers in 1983/84 een lager gezinsinkomen dan in 1982/83; op de weidebedrijven had 62% van de ondernemers in 1983/84 een lager gezinsinkomen.

3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering van de belangrijkste bedrijfstypen

3.2.1 Akkerbouwbedrijven

Niet alleen tussen de bedrijven onderling, maar ook van jaar op jaar kunnen de bedrijfsresultaten en de inkomens grote verschillen vertonen. Figuur 3.1 geeft hiervan voor akkerbouwbedrijven een duidelijk beeld. Na het topjaar 1976/77 kwam er in 1977/78 een dieptepunt. Daarna stegen de inkomens weer gedurende vier jaren om vervolgens na een daling in 1982/83 tot een nieuw hoogtepunt te stijgen in 1983/84.

Figuur 3.1 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde akkerbouwbedrijf

Uit tabel 3.3 blijkt dat het ondernemersinkomen in 1983/84 met ruim f 111.000,- precies tweemaal zo hoog was als in 1982/83. Aan belasting is slechts f 4.500,- meer betaald dan in 1982/83, maar verwacht mag worden dat op basis van de definitieve aanslagen de nabetalings in 1985/86 niet gering zullen zijn.

De gezinsbestedingen bleven met f 52.000,- op het peil van beide voorgaande jaren. De besparingen waren bijna f 64.000,- en droegen voor 59% bij aan de eigen financieringsmiddelen. De overige eigen financieringsmiddelen bestonden uit afschrijvingen (21%), erfenissen en schenkingen (10%) en overige vermogensmutaties (waaronder aanspraken op WIR-premies).

De investeringen in grond en gebouwen waren in 1983/84 bijna f 9.000,- lager dan in 1982/83 en bedroegen ruim f 22.000,-. De investeringen in machines en werktuigen waren in 1983/84 bijna f 5.000,- hoger en bedroegen f 23.500,-. In veldinventaris en voorraden is in 1983/84 ruim f 9.000,- vastgelegd en buiten het bedrijf is f 1.000,- belegd en of geïnvesteerd. Gemiddeld per bedrijf is f 9.600,- geleend en f 21.400,- afgelost. De liquiditeitspositie is met een toename van gemiddeld ruim f 40.000,- veel gunstiger geworden.

De vermelde cijfers over de inkomens geven wel een beeld van de gemiddelde inkomenspositie, maar ze geven geen inzicht in de verdeling van de inkomens. Daarom zijn in tabel 3.4 de verdelingen van ondernemersinkomen en besteedbaar gezinsinkomen weergegeven.

Tabel 3.3 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1980/81 op akkerbouwbedrijven (in gulden per bedrijf)

	80/81	81/82	82/83	83/84
Netto-overschot (pachtbasis)	-6300	5900	-4100	43200
Berekend loon van de ondernemer	41300	44100	46800	51900
Saldo rente en netto-pacht 1)	8900	12700	10900	12400
Incidentele bedrijfsopbrengsten	3900	2000	2000	3800
Ondernemersinkomen	47800	64700	55600	111300
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	12200	14000	13000	13500
Gezinsinkomen uit het bedrijf	60000	78700	68600	124800
Inkomen van buiten het bedrijf	14900	19100	16000	13500
Totaal gezinsinkomen	74900	97800	84600	138300
Betaalde belastingen 2)	6700	13400	17900	22400
Besteedbaar gezinsinkomen	68200	84400	66700	115900
Gezinsbestedingen	47500	51800	52400	52000
Besparingen	20700	32600	14300	63900
Afschrijvingen	21700	22700	21800	23100
Vermogensmutaties 3)	9700	16200	17700	21300
Eigen financieringsmiddelen	52100	71500	53800	108300
Nieuwe langlopende leningen	13000 4)	6400 4)	20300 4)	9600
Totale beschikbare middelen	65100	77900	74100	117900
Aflossing langlopende leningen	7900 5)	12600 5)	11000 5)	21400
Investerings in grond en gebouwen	17300	16300	31000	22300
Investerings in dode inventaris	18700	15000	18600	23500
Investerings in de veestapel	-1700	100	500	400
Mutaties in veldinvent. + voorraden	-300	6300	-600	9100
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	34000	37700	49500	55300
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	2800	200	9100	1000
Totale aanwending van financ. middelen	44700	50500	69600	77700
Verandering in de liquiditeitspositie	+20400	+27400	+ 4500	+40200

- 1) Dit is de som van de ingerekende rente (over vee, dode inventaris en omlopend vermogen) en pacht (van grond en gebouwen in eigendom), verminderd met de som van betaalde rente, afschrijving op gebouwen en overige eigenaarskosten.
- 2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.
- 3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies.
- 4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
- 5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Uit tabel 3.4 blijkt duidelijk dat de spreiding groot is en in 1983/84 nog groter is geworden: Zowel in de inkomensklasse met de laagste als in die met de hoogste inkomens is het aantal bedrijven toegenomen. Het besteedbaar gezinsinkomen was in 1982/83 op 7% van de akkerbouwbedrijven lager dan f 20.000,- en in 1983/84 was dit 10%. Voor de continuïteit van de bedrijven dient dit gezinsinkomen op een zodanig niveau te liggen dat er na aftrek van de gezinsbestedingen voldoende overblijft om als eigen financieringsmiddel te besteden voor het bedrijf. Op 16% van de onderzochte akkerbouwbedrijven (vorig jaar op 33%) blijkt dit (rest)inkomen niet aanwezig te zijn (zie ook tabel 3.9).

Tabel 3.4 Procentuele verdeling van inkomens op akkerbouwbedrijven

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	80/81	81/82	82/83	83/84	80/81	81/82	82/83	83/84
minder dan 0	10	4	5	9	6	1	1	5
0 tot 10000	6	4	9	2	1	2	3	1
10000 tot 20000	10	6	9	3	5	2	3	4
20000 tot 30000	13	10	10	5	9	6	6	1
30000 tot 40000	11	13	7	7	9	9	15	4
40000 tot 50000	7	7	10	5	9	9	11	10
50000 tot 60000	10	10	9	4	12	9	11	5
60000 tot 80000	11	15	17	9	16	19	20	7
80000 tot 100000	} 22	13	7	8	} 33	14	11	12
100000 en meer		18	17	48		29	19	51
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gem. per bedr.	47800	64700	55600	111300	68200	84400	66700	115900

3.2.2 Weidebedrijven

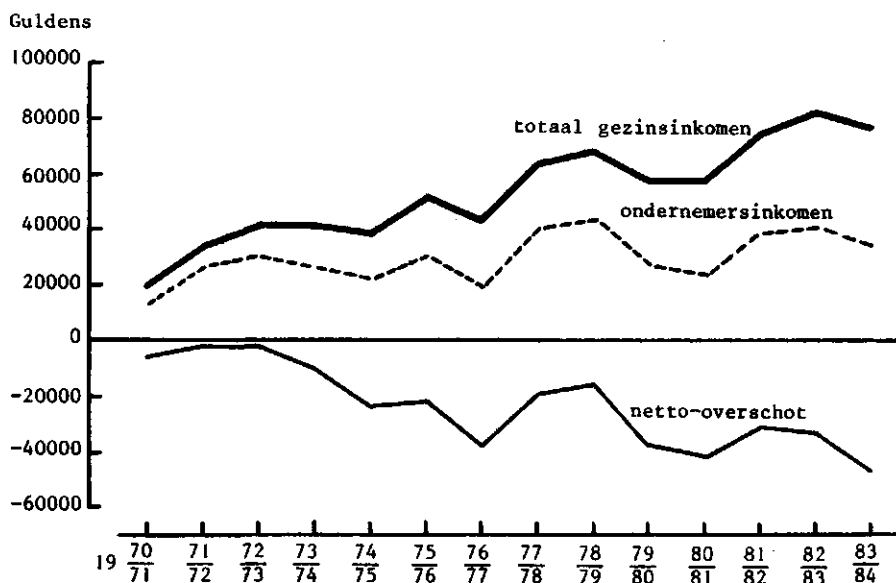
De bedrijfsuitkomsten waren in 1983/84 aanmerkelijk slechter dan in het jaar daarvoor. Het netto-overschot was ruim f 12.000,- lager. Hierdoor waren ook de inkomens in 1983/84 lager. De daling van het ondernemersinkomen kon echter tot f 5.600,- beperkt blijven door de hogere beloningsaanspraak van de arbeid van de ondernemer en een gunstiger saldo van berekende en betaalde rentekosten. Kosten die geen uitgaven maar inkomen vormen hebben dus de inkomensdaling beperkt.

Door hogere inkomens in voorgaande jaren moest bijna f 14.000,- (dat is f 5.000,- meer dan in 1982/83) worden betaald

aan belastingen en premies voor volksverzekeringen. Hierdoor was het besteedbaar gezinsinkomen in 1983/84 gemiddeld f 9.400,- lager dan een jaar eerder.

In figuur 3.2 komt de ontwikkeling van het inkomen duidelijk tot uitdrukking. Het ondernemersinkomen ligt in 1983/84 nauwelijks boven het peil van 1972/73 en daarbij moet bedacht worden dat een gulden van 1972/73 nog maar een koopkracht had van 49 cent in 1983/84. Ook het totaal gezinsinkomen is reëel gezien achteruitgegaan.

Figuur 3.2 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde weidebedrijf

Uit tabel 3.5 blijkt dat in 1983/84 de besparingen ruim f 10.000,- lager waren dan in het jaar daarvoor. Om de iets hogere investeringen te kunnen financieren moesten meer geleende financieringsmiddelen worden aangewend. Waren in 1982/83 de aflossingen nog ongeveer gelijk aan de geleende bedragen, in 1983/84 waren de leningen gemiddeld per bedrijf f 8.000,- hoger dan de aflossingen.

De verdelingen van het ondernemersinkomen en van het besteedbaar gezinsinkomen (tabel 3.6) wijken in 1983/84 niet veel af van die in 1982/83. De verschillen in inkomens zijn elk jaar groot. In 1983/84 kwam evenwel een groter aantal ondernemers in de lagere inkomensgroepen. Op 18% van de rundveehouderijbedrijven was het ondernemersinkomen negatief. Dit wil zeggen dat 1 van de 5 à 6 ondernemers op weidebedrijven met inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal niets heeft verdiend. Dit betreft vooral ondernemers op kleinere weidebedrijven.

Tabel 3.5 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1980/81 op
weidebedrijven (in guldens per bedrijf)

	80/81	81/82	82/83	83/84
Netto-overschot (pachtbasis)	-41800	-31900	-34900	-47100
Berekend loon van de ondernemer	55500	59100	65200	68100
Saldo rente en netto-pacht 1)	4400	7200	6100	9600
Incidentele bedrijfsopbrengsten	6300	3500	3500	3700
Ondernemersinkomen	24400	37900	39900	34300
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	21600	23600	28400	30200
Gezinsinkomen uit het bedrijf	46000	61500	68300	64500
Inkomen van buiten het bedrijf	12100	12900	12900	12100
Totaal gezinsinkomen	58100	74400	81200	76600
Betaalde belastingen 2)	13500	10700	9000	13800
Besteedbaar gezinsinkomen	44600	63700	72200	62800
Gezinsbestedingen	39300	43800	46200	47100
Besparingen	5300	19900	26000	15700
Afschrijvingen	15100	18700	18900	20000
Vermogensmutaties 3)	17400	8600	13600	11200
Eigen financieringsmiddelen	37800	47200	58500	46900
Nieuwe langlopende leningen	28000 4)	10600 4)	15600 4)	26200
Totale beschikbare middelen	65800	57800	74100	73100
Aflossing langlopende leningen	7700 5)	15900 5)	16000 5)	18100
Investerings in grond en gebouwen	29100	13500	27100	30800
Investerings in dode inventaris	12400	9300	13300	13900
Investerings in de veestapel	3000	3600	4900	2600
Mutaties in veldinvent. + voorraden	900	3300	-200	400
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	45400	29700	45100	47700
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	4600	4400	4700	3700
Totale aanwending van financ. middelen	57700	50000	65800	69500
Verandering in de liquiditeitspositie	+ 8100	+ 7800	+ 8300	+ 3600

1) Zie noot 1 van tabel 3.3.

2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.

3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies.

4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.

5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Tabel 3.6 Procentuele verdeling van inkomens op weidebedrijven

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	80/81	81/82	82/83	83/84	80/81	81/82	82/83	83/84
minder dan 0	20	15	14	18	4	1	0	1
0 tot 10000	16	4	8	10	7	0	1	2
10000 tot 20000	12	11	6	9	9	6	3	5
20000 tot 30000	12	16	11	10	17	10	5	9
30000 tot 40000	12	13	13	10	14	10	10	11
40000 tot 50000	11	8	13	9	16	13	14	13
50000 tot 60000	5	8	7	11	11	14	12	14
60000 tot 80000	6	11	12	10	10	21	21	18
80000 tot 100000	} 6	8	9	7	} 12	11	12	14
100000 en meer		6	7	6		14	22	13
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gem. per bedr.	24400	37900	39900	34300	44600	63700	72200	62800

Naast de zuivere weidebedrijven zijn er ook nog gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij. Dit bedrijfstype zal hier niet uitvoerig worden behandeld 1). Uit tabel 3.1 blijkt dat de besparingen op deze bedrijven in 1983/84 f 8.700,- lager waren dan op de zuivere weidebedrijven. De bedrijfsresultaten van de overige produktietakken op deze bedrijven hebben dit verschil mede beïnvloed.

3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

De bedrijfsuitkomsten van de gemengde bedrijven met meer dan 30% intensieve veehouderij waren in 1983/84 ruim f 24.000,- slechter dan in 1982/83 (zie tabel 3.7). Dankzij hogere beloningsaanpakken voor eigen arbeid en minder betaalde rente van leningen was het ondernemersinkomen bijna f 16.000,- lager. Hogere belastingafdrachten en minder inkomen van buiten het bedrijf waren voorts zodanig dat er niet kon worden gespaard. Dit betekende dat de eigen financieringsmiddelen in grote mate tekort schoten om de (hogere) bedrijfsinvesteringen te financieren. In 1983/84 is dan ook gemiddeld f 25.000,- meer geleend dan afgelost. Dit financieringsbeeld is tegengesteld aan beide voorgaande jaren toen de aflossingen hoger waren dan de nieuwe leningen.

1) Zie voor uitvoerige gegevens publikatie PR 12-83/84.

Tabel 3.7 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1980/81 op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij (in guldens per bedrijf)

	80/81	81/82	82/83	83/84
Netto-overschot (pachtbasis)	-46600	-19700	-20000	-44300
Berekend loon van de ondernemer	49600	53300	57900	61600
Saldo rente en netto-pacht 1)	5100	6300	5200	9300
Incidentele bedrijfsopbrengsten	2600	2000	3000	3700
Ondernemersinkomen	10700	41900	46100	30300
Berekend loon van meewerkende gezinsleden	19600	21600	26800	25300
Gezinsinkomen uit het bedrijf	30300	63500	72900	55600
Inkomen van buiten het bedrijf	15800	15000	16700	14200
Totaal gezinsinkomen	46100	78500	89600	69800
Betaalde belastingen 2)	11000	6500	13900	19800
Besteedbaar gezinsinkomen	35100	72000	75700	50000
Gezinsbestedingen	43700	46000	55600	51500
Besparingen	-8600	26000	20100	-1500
Afschrijvingen	17700	21700	24300	25100
Vermogensmutaties 3)	7900	6900	11700	10200
Eigen financieringsmiddelen	17000	54600	56100	33800
Nieuwe langlopende leningen	20700 4)	6600 4)	19400 4)	39400
Totale beschikbare middelen	37700	61200	75500	73200
Aflossing langlopende leningen	8200 5)	17800 5)	22100 5)	14400
Investerings in grond en gebouwen	20100	12800	31600	35300
Investerings in dode inventaris	8600	8500	10700	11400
Investerings in de veestapel	3800	2400	6000	10200
Mutaties in veldinvent. + voorraden	1600	1100	600	-300
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	34100	24800	48900	56600
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	700	300	5300	2400
Totale aanwending van financ. middelen	43000	42900	76300	73400
Verandering in de liquiditeitspositie	-5300	+18300	-800	-200

1) Zie noot 1 van tabel 3.3.

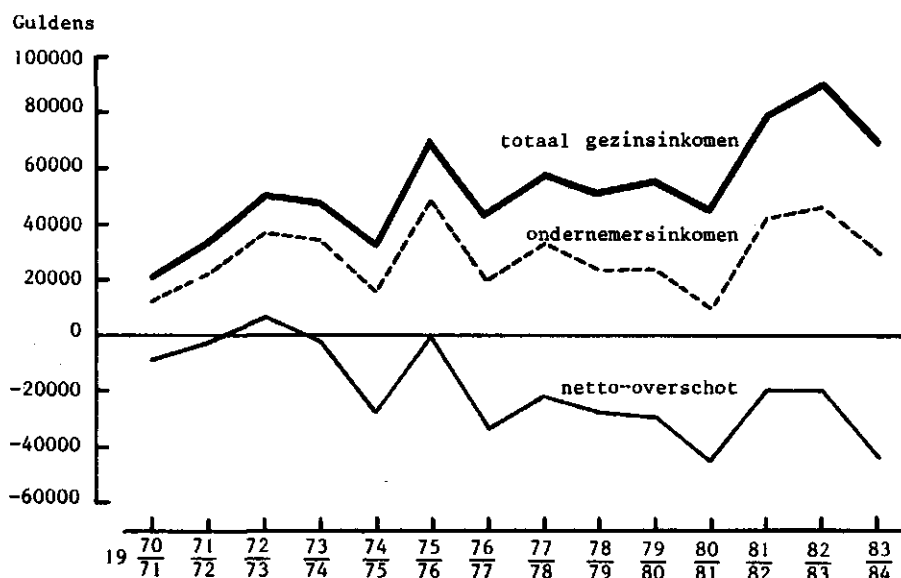
2) Inclusief betaalde premies voor volksverzekeringen.

3) Inclusief de aanspraken op WIR-premies.

4) Toename van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.

5) Afname van vreemd vermogen op bedrijven waar meer is afgelost dan bijgeleend.

Figuur 3.3 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde gemengde bedrijf met intensieve veehouderij

Tabel 3.8 Procentuele verdeling van inkomens op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	80/81	81/82	82/83	83/84	80/81	81/82	82/83	83/84
minder dan 0	39	15	21	24	13	2	10	11
0 tot 10000	10	9	5	8	10	2	2	4
10000 tot 20000	11	11	7	11	9	4	2	9
20000 tot 30000	13	12	10	7	16	11	7	14
30000 tot 40000	9	8	8	14	11	7	6	7
40000 tot 50000	7	5	3	7	12	12	7	11
50000 tot 60000	6	7	4	4	12	9	7	9
60000 tot 80000	2	17	13	10	7	22	15	15
80000 tot 100000	3	8	8	8	10	11	15	7
100000 en meer		8	21	7		20	29	13
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gem. per bedr.	10700	41900	46100	30300	35100	72000	75700	50000

Uit figuur 3.3 blijkt ook duidelijk dat de daling van de inkomens sterker is geweest dan op de rundveehouderijbedrijven (vergelijk met figuur 3.2).

De verdeling van de inkomens is in tabel 3.8 aangegeven. Opvallend is de grote spreiding van de inkomens van deze groep van bedrijven. Bijna een kwart van de ondernemers heeft met de inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal niets verdiend, een ander kwart heeft een ondernemersinkomen van meer dan f 60.000,- behaald.

3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven

Om de continuïteit van de landbouwbedrijven te handhaven moeten de inkomens voldoende zijn om de gezinsuitgaven te dekken en om via besparingen eigen vermogen te vormen. Vorming van eigen vermogen had in de zeventiger jaren ook plaats door de waarde-stijging van eigen produktiemiddelen, vooral van grond; deze groei van het eigen vermogen blijft echter in de produktiemid-delen besloten. Een vermogensgroei door waardestijging verhoogt de vermogensbehoefte voor de bedrijfsopvolger, die als gevolg daarvan bij de bedrijfsovername over een groter (eigen) vermogen moet beschikken.

De landbouwbedrijven moeten over veel eigen vermogen be-schikken omdat het rendement van het geïnvesteerde vermogen - bij volledige beloning van de factor arbeid - laag is. Financiering met vreemd vermogen is daarom aan grenzen gebonden.

Groei van eigen vermogen is echter ook tijdens de bedrijfs-cyclus nodig vanwege de investeringen die moeten worden gedaan om het bedrijf aan te passen aan nieuwe produktietechnieken en om bedrijfsrisico's op te vangen. Voorts vraagt in vele gevallen ook overname van gepachte grond door de gebruiker veel extra eigen vermogen. Tenslotte verdwijnt er bij de generatiewisseling meest-al een deel van het eigen (familie)vermogen uit het bedrijf door vererving en dit moet deels door nieuw te vormen eigen vermogen worden vervangen.

Het eigen vermogen dat tijdens de bedrijfsacyclus gevormd moet worden om in de vermogensbehoefte te voorzien kan behalve door ontvangen erfenissen, schenkingen en andere vermogensmuta-ties ook uit inkomen via besparingen plaatsvinden. De behaalde inkomens dienen dus niet alleen voor de gezinsbestedingen maar ook voor de bedrijfsfinanciering. Jaarlijks zal van het inkomen gespaard moeten worden. Hoe hoog deze besparingen moeten zijn eigen vermogen, expansiebehoefte en continuering van het bedrijf.

Op het merendeel van de bedrijven kan jaarlijks van het in-komen een deel worden gespaard. Per bedrijfstype zijn er echter nogal grote verschillen waar te nemen. Tabel 3.9 geeft hiervan een overzicht. In 1983/84 heeft minder dan twee derde van de ondernemers gespaard; in 1982/83 was dit nog driekwart. In 1983/84 waren vooral veel ondernemers van gemengde bedrijven niet

Tabel 3.9 Percentage bedrijven met positieve besparingen (tussen haakjes: sbe-ondergrens)

Bedrijfstype	80/81 (71 sbe)	81/82 (74 sbe)	82/83 (76 sbe)	83/84 (79 sbe)
Alle bedrijven	50	77	75	63
w.v. - akkerbouwbedrijven	69	84	67	84
- weidebedrijven	52	78	82	69
- gem. bedr. met ov. rundv.	45	75	70	48
- gem. bedr. met int. veeh.	38	70	69	43

in staat om uit het inkomen iets over te houden ten behoeve van hun bedrijven. In beide voorgaande jaren waren de verschillen per bedrijfstype veel kleiner.

Hoewel het niet mogelijk is om een algemene norm te stellen voor de hoogte van de noodzakelijke besparingen, gezien de verschillende individuele omstandigheden op de bedrijven, is het wel zinvol om aan te geven hoeveel de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen 1) hebben bedragen (tabel 3.10).

Het blijkt dat over een langere periode gezien, er een dalende tendens zit in de besparingen. In de periode 1973/74-1977/78 werd er gemiddeld nog 3,2% van het bedrijfsvermogen gespaard; in de volgende periode van vijf jaar bedroegen de besparingen nog slechts 1,8%. Ook in 1983/84 waren de besparingen weer lager dan het jaar daarvoor met uitzondering van de akkerbouwbedrijven.

De verschillen tussen grotere en kleinere bedrijven komen bij alle bedrijfstypen voor; ze zijn het kleinst bij de akkerbouwbedrijven (gemiddeld 0,5% verschil) en het grootst bij de gemengde bedrijven met overwegend rundvee (gemiddeld 2,4% verschil).

Een deel van de besparingen kan gezien worden als gezinsreservering. Dit bedrag dient om fondsen te vormen voor de toekomstige gezinsuitgaven in geval van invaliditeit, ouderdom en overlijden. Zolang deze fondsen niet behoeven te worden aangesproken blijven ze als eigen vermogen in het bedrijf. De gezinsreservering kan in het algemeen worden gesteld op 15% van het berekende loon van boer en gezinsleden. Dit percentage komt overeen met dat van de bruto-loonsom, dat voor werknemers voor deze voorzieningen wordt gereserveerd via de door de werkgever ingehouden c.q. verschuldigde premies (exclusief de volksverzekeringen zoals AOW en AWW, die ook voor zelfstandigen van toepassing zijn). Toepassing van dit percentage kan op kleine bedrijven tot relatief hoge gezinsreserveringen leiden. Op deze bedrijven wordt namelijk veel eigen arbeid aangewend, terwijl met een lage beloning genoeg wordt genomen. Ook zijn er per bedrijfstype grote verschillen in arbeidskosten en gezinsbestedingen. Daarom moet bedacht worden

Tabel 3.10 Besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen 1)

Bedrijfstype		Alle be- drijven	Grotere bedrijven	Kleinere bedrijven
Alle bedrijven				
	73/74-77/78	3,2	3,7	1,8
	78/79-82/83	1,8	2,1	0,7
	1982/83	2,9	3,3	1,9
	1983/84	2,4	3,0	0,5
Akkerbouwbedrijven				
	73/74-77/78	4,7	4,7	4,5
	78/79-82/83	1,7	1,8	1,1
	1982/83	2,0	2,4	0,9
	1983/84	8,0	8,9	5,3
Weidebedrijven				
	73/74-77/78	2,9	3,3	1,7
	78/79-82/83	2,0	2,3	1,1
	1982/83	3,3	3,6	2,1
	1983/84	1,9	2,4	0,6
Gem.bedr.met overw. rundvee				
	73/74-77/78	2,6	3,4	0,5
	78/79-82/83	1,9	2,2	0,5
	1982/83	2,9	3,3	1,8
	1983/84	1,0	1,4	0,2
Gem.bedr.met int.veehouderij				
	73/74-77/78	3,4	3,7	2,1
	78/79-82/83	1,4	1,8	-0,2
	1982/83	2,9	3,0	2,7
	1983/84	0,1	0,7	-1,9

- 1) Bedrijfsvermogen omvat de waarde van de produktiemiddelen (excl. gepachte grond en gebouwen), vermeerderd met de liquiditeiten (uitgezonderd de spaarbanksaldi en effecten).

dat voor sommige groepen van bedrijven de berekende gezinsreserveringen min of meer belangrijk afwijken van het niveau waar men nu genoegeneemt.

Indien de gezinsreservering op de besparingen in mindering wordt gebracht resteert de z.g. bedrijfsreservering. Ook deze kan gerelateerd worden aan het bedrijfsvermogen (tabel 3.11).

De bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen geven hetzelfde beeld te zien als de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen, alleen op een lager niveau.

Tabel 3.11 Bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen

Bedrijfstype	Alle bedrijven	Grotere bedrijven	Kleinere bedrijven
Alle bedrijven			
73/74-77/78	1,3	2,0	-1,0
78/79-82/83	0,3	0,8	-1,3
1982/83	1,3	1,8	-0,3
1983/84	0,8	1,6	-1,8
Akkerbouwbedrijven			
73/74-77/78	3,7	3,7	2,3
78/79-82/83	0,7	0,9	-0,3
1982/83	0,9	1,3	-0,7
1983/84	6,8	7,8	3,4
Weidebedrijven			
73/74-77/78	0,9	1,6	-1,0
78/79-82/83	0,6	1,0	-1,0
1982/83	1,6	2,1	-0,3
1983/84	0,2	0,9	-1,9
Gem.bedr.met overw. rundvee			
73/74-77/78	0,3	1,4	-2,6
78/79-82/83	0,2	0,7	-1,6
1982/83	1,1	1,6	-0,5
1983/84	-0,9	-0,2	-2,4
Gem.bedr.met int.veehouderij			
73/74-77/78	1,3	1,8	-0,8
78/79-82/83	-0,2	0,4	-2,4
1982/83	1,3	1,5	0,7
1983/84	-1,5	-0,7	-3,9

Uit tabel 3.11 blijkt dat bij voortdurende van de bestaande situatie de continuïteit van kleinere bedrijven in gevaar is omdat de bedrijfsreserveringen hier met uitzondering van de kleinere akkerbouwbedrijven in de kleigebieden, onvoldoende zijn.

Het vaak ontbreken van bedrijfsreserveringen op de kleinere bedrijven is een gevolg van de lage bedrijfsuitkomsten op deze bedrijven. Niet alleen het ondernemersinkomen, maar ook het inkomen dat verdiend wordt door meewerkende gezinsleden ligt op de kleinere bedrijven lager. Dit laatste blijkt uit het aan gezinsleden toegerekende loon (zie tabel 3.12). Dit wordt veroorzaakt door de geringe produktieve werkgelegenheid op de kleinere bedrijven. Voorts blijkt dat de verschillen in gezinsinkomen nauwe-

lijks verkleind zijn door inkomsten van buiten het bedrijf. Deze neveninkomsten bestaan voor ongeveer 30% uit opbrengsten van bezittingen buiten het bedrijf, voor 45% uit kinderbijslag en ontvangsten van (sociale) verzekeringen, voor 15% uit arbeidsinkomsten van nevenfuncties en voor 10% uit overige ontvangsten. Tabel 3.12 laat zien dat de neveninkomsten op de kleinere akkerbouwbedrijven gemiddeld zelfs f 2.000,- lager zijn dan op de grotere; daarmee bedraagt het verschil in totaal gezinsinkomen tussen kleinere en grotere akkerbouwbedrijven ruim f 100.000,-. Tussen kleinere en grotere weidebedrijven is het verschil in inkomen f 47.000,-, en tussen kleinere en grotere gemengde bedrijven f 41.000,- (op gemengde bedrijven met overwegend rundvee) en f 38.000,- (op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij).

Tabel 3.12 Toegerekend loon gezinsleden 1) en neveninkomsten in 1983/84 (gemiddeld per bedrijf in gulden)

Bedrijfstype	Alle bedr.		Grotere bedr.		Kleinere bedr.	
	loon gez.- leden	neven-inkomsten	loon gez.- leden	neven-inkomsten	loon gez.- leden	neven-inkomsten
Alle bedrijven	26600	12800	32000	12700	18300	12900
W.v.:						
- akkerbouwbedrijven	13500	13500	16200	14200	8900	12200
- weidebedrijven	30200	12100	35800	12000	21500	12300
- gemengde bedr. met overwegend rundvee	32100	10700	43900	10700	20800	10800
- gemengde bedr. met intens. veehouderij	25300	14200	31000	13200	16300	15900

1) Exclusief toegerekend loon van de ondernemer zelf.

3.4 Vermogenspositie

Om inzicht te geven in de ontwikkeling van de vermogenspositie over de laatste vier jaren zijn in tabel 3.13 de balansposten samengevoegd tot enkele belangrijke balanscomponenten, waarbij ook het verpachtersvermogen (de waarde van gepachte grond en gebouwen) in aanmerking is genomen. De kapitaal- en vermogensontwikkeling is hier op eindbalansen gebaseerd waarbij niet hetzelfde aantal steekproefbedrijven als basis heeft gediend. In de loop der jaren worden er nl. bedrijven opgeheven en worden er bedrijven gesticht. Ook schuift de ondergrens van de onderzochte bedrijven jaarlijks op waardoor het aantal bedrijven in de populatie daalt (zie ook tabel 3.13). Tevens wordt elk jaar een deel van de bedrijven in de LEI-steekproef vervangen door andere bedrijven zodat ook daardoor steekproefafwijkingen kunnen ontstaan. De eindbalans van het ene jaar wijkt hierdoor af van de beginbalans van het volgende jaar.

Tabel 3.13 Ontwikkeling van kapitaal en vermogen op landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eind april 1981 (73600 bedr. boven 71 sbe)	Eind april 1982 (70400 bedr. boven 74 sbe)	Eind april 1983 (68700 bedr. boven 76 sbe)	Eind april 1984 (67300 bedr. boven 79 sbe)
KAPITAAL				
- Grond en bedrijfsgebouwen	816100	822000	852200	870000
- Overige produktiemiddelen	206000	217800	239800	246200
- Liquiditeiten	78900	85500	88500	96900
- Vorderingen op lange termijn	11200	12200	14100	14400
- Ov. bezittingen (w.o. woning)	87900	91800	98800	98100
BALANSTOTAAL	1200100	1229300	1293400	1325600
VERMOGEN				
- Eigen vermogen	650200	687700	713900	746900
- Vreemd verm. op lange termijn	192200	198300	219500	227300
- Vreemd verm. op korte termijn	22200	17300	18800	21200
- Verpachtersvermogen	335500	326000	341200	330200
BALANSTOTAAL	1200100	1229300	1293400	1325600
Eig. verm.in % v. eigen + vr.verm.	75	76	75	75
Eig. verm.in % v.h. balanstotaal	54	56	55	56

Bovendien wordt er aan het begin van elk boekjaar een herwaardering toegepast als het prijsniveau van de produktiemiddelen is gewijzigd. Deze herwaardering heeft in de laatste jaren, vooral als gevolg van de grote prijsveranderingen van grond, grote invloed gehad op het balanstotaal en op het eigen vermogen.

De invloed van de prijsmutaties van grond op het eigen vermogen in de jaren 1980/81 t/m 1983/84 blijkt uit tabel 3.14. In de beide laatste jaren is het eigen vermogen als gevolg van een geringe prijsstijging van grond weer toegenomen met gemiddeld f 5.000,- per bedrijf.

Tabel 3.14 Invloed van grondprijzen op eigen vermogen van landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf)

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Opp. grond in eigendom (in ha)	11,6	12,2	12,2	12,8
Prijs per ha (in guldens)	29000	27800	28200	28600
Mutatie eigen vermogen t.o.v. voorafgaand jaar (in guldens)	-59000	-15000	+5000	+5000

Niet alleen door prijsveranderingen van grond maar ook door opwaardering van de overige produktiemiddelen tot het prijsniveau in het desbetreffende boekjaar is het eigen vermogen beïnvloed. Voorts hebben de besparingen en de vermogensmutaties (waarvan erfenissen en schenkingen de belangrijkste zijn) het eigen vermogen doen toenemen. Tabel 3.15 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 3.15 Bijdrage van besparingen en vermogensmutaties aan het eigen vermogen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Besparingen	2800	23600	22000	18600
Erfenissen en schenkingen	4200	3800	5600	4300
Overige vermogensmutaties	<u>2700</u>	<u>2300</u>	<u>3000</u>	<u>1800</u>
Toename v/h eigen vermogen	9700	29700	30600	24700

De verschillen tussen de eigen vermogens zoals die in tabel 3.13 per ultimo april van de diverse jaren zijn aangegeven, zijn dus voor een deel gevolg van de prijsveranderingen van grond (zie tabel 3.14), voor een ander deel veroorzaakt door besparingen en vermogensmutaties (zie tabel 3.15), terwijl de resterende verschillen zijn te verklaren door herwaardering van overige produktiemiddelen en door populatie- en steekproefverschillen.

De solvabiliteit van de bedrijven - dat is het eigen vermogen in procenten van het eigen + vreemde vermogen - was eind april 1984 gelijk aan eind april 1983 omdat het vreemde vermogen in dezelfde verhouding toenam. Driekwart van de waarde van de bezittingen is met eigen vermogen en één kwart met vreemd vermogen gefinancierd (een solvabiliteit van 75%).

In tabel 3.16 is aangegeven hoe het vreemde vermogen op lange termijn zich in de laatste jaren heeft ontwikkeld.

Duidelijk blijkt het verschil in financiering tussen 1982/83 en 1983/84. In beide jaren is f 3,2 miljard geïnvesteerd in duurzame produktiemiddelen. In 1983/84 waren de eigen financieringsmiddelen echter f 400 miljoen lager (vnl. door lagere besparingen). Daardoor moesten in dit jaar meer vreemde financieringsmiddelen worden aangetrokken. Voorts werd f 200 miljoen minder afgelost dan in 1982/83.

Niet alleen het aantal bedrijven met leningen maar ook de grootte van de leningen is toegenomen. Op de bedrijven met langlopende leningen heeft in 1983/84 70% en in 1982/83 en 1981/82 ruim driekwart van de ondernemers meer afgelost dan bijgeleend. In 1980/81 was dit op ruim 60% van de bedrijven het geval.

Tabel 3.16 Ontwikkeling van het vreemde vermogen op lange termijn

	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
<u>Bedragen:</u>				
Nieuwe leningen 1)	f 1670 mln.	f 590 mln.	f 1140 mln.	f 1460 mln.
Aflossingen 2)	" 580 "	" 1100 "	" 1140 "	" 930 "
Mutaties in vreemd vermogen	+f 1090 mln.	-f 510 mln.	f 0 mln.	+f 530 mln.
Gen. grootte v.d. lening	f 81900	f 49600	f 81700	f 89600
Gen. grootte v.d. aflossing	" 14600	" 22900	" 25000	" 22200
<u>Aantal bedrijven:</u>				
- met nieuwe leningen	20400(28%)	11900(17%)	13950(20%)	16300(24%)
- met aflossingen	39700(54%)	48000(68%)	45600(66%)	41800(62%)
- zonder mutaties	3500(5%)	2400(3%)	850(2%)	1500(2%)
Bedrijven met leningen	63600(87%)	62300(88%)	60400(88%)	59600(88%)
Bedrijven zonder leningen	10000(13%)	8100(12%)	8300(12%)	7700(12%)
Alle bedrijven	73600(100%)	70400(100%)	68700(100%)	67300(100%)

- 1) Hierbij zijn leningen niet meegeteld die opgenomen zijn om andere (even grote) leningen af te lossen. Het gaat hier om de toename van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
- 2) Het gaat hier om de afname van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is afgelost dan geleend.

Een overzicht van de leningen per kredietgever geeft tabel 3.17. Duidelijk blijkt de grote rol van de Rabobanken. Op 80% van de bedrijven met vreemd vermogen komt een lening van de Rabobank voor. Tevens blijkt dat het aandeel van de Rabobanken in het vreemde vermogen met 74% van de geleende bedragen ook verreweg het grootste was (per 1 mei 1984). De tweede positie (met slechts 15%) namen de familieleden in.

Tabel 3.17 Aantal en omvang van de leningen op lange termijn per 1 mei 1984 per kredietgever

Krediet- gevers	Bedrijven met le- ning(en)	Omvang van de leningen (x 1 mln. gld.)	Gemidd. grootte van de lening
	Aant. (%)	Bedrag (%)	Bedrag
Rabobanken	47400 (80)	11353 (74)	f 240000
Overige banken	5300 (9)	1268 (8)	" 239000
Verzekeringsmaatschappijen	500 (1)	58 (0)	" 116000
Familie met agrar. bedrijf	5600 (9)	386 (3)	" 69000
Overige familieleden	27700 (46)	1748 (12)	" 63000
Ov. part. met agrar. bedr.	400 (1)	16 (0)	" 40000
Andere particulieren	3100 (5)	99 (1)	" 32000
Overheidsinstellingen	17600 (30)	363 (2)	" 21000
Alle bedrijven met lening(en)	59600 (181)	15291 (100)	

3.5 Jongere en oudere ondernemers

In tabel 3.18 is de financieringsproblematiek van landbouw-bedrijven met enkele kengetallen aangegeven. Naast gegevens voor alle bedrijven zijn de bedrijven ook nog ingedeeld naar duur van bedrijfsuitoefening. Hierbij zijn de ondernemers die reeds langer dan 25 jaar boer zijn nog ingedeeld naar een groep met en een groep zonder opvolger. Tussen deze beide groepen bestaat namelijk een groot verschil in investeringsgedrag en de daarmee samenhangende financiële positie.

Om toevalligheden van één jaar zoveel mogelijk te vermijden hebben de kengetallen betrekking op vijf jaren (1979/80 t/m 1983/84).

Uit tabel 3.18 blijkt dat ondanks de minder gunstige solvabiliteit de jongere ondernemers meer financiële armslag hebben. Dit kan verklaard worden uit:

- hogere bedrijfsresultaten
- lagere gezinsbestedingen (minder en jongere gezinsleden)
- gunstiger leningsvoorwaarden (meer familieleningen met lagere rentepercentages).

Tabel 3.18 Kengetallen m.b.t. de financieringsproblematiek met indeling van de landbouwbedrijven naar duur van de bedrijfsuitoefening (in gld. gemiddeld per bedrijf per jaar in de periode 1979/1980 t/m 1983/1984)

	Alle be- drij- ven	Duur van de bedrijfsuitoefening				
		1	6	11	langer dan	
		t/m 5 jr	t/m 10 jr	t/m 25 jr	25 jaar	met op- zonder volger opvlgr
Netto-overschot	-31500	-23800	-20400	-29500	-43200	-38600
Besteedbaar inkom- men voor gezin en bedrijf	60000	58300	56500	61200	74500	48800
Gezinsbestedingen	45500	35700	40300	47300	54500	42400
Besparingen	14500	22600	16200	13900	20000	6400
Bedrijfsinveste- ringen	44100	54400	56600	45400	49100	14300
Mutaties vreemd verm. (lange tm)	8900	3300	18100	8500	12500	-500
(Idem in %)	(6)	(2)	(9)	(6)	(7)	(-1)
Balans (excl. ver- pachtersvermogen)	920000	786000	868000	957000	1088000	777000
(w.v. eigen vermo- gen in%)	(76)	(64)	(69)	(76)	(79)	(87)
Rentabiliteit v/h totale vermogen	+0,3	+0,8	+0,8	+0,7	-0,3	-1,7
Idem v/h eigen vermogen	-2,4	-3,3	-2,8	-1,9	-2,9	-3,2
Betaalde rente	19200	22300	23100	20200	20500	8600
Aflossingen	12800	14900	12800	13700	13900	7200
Totale finan- cieringslasten	32000	37200	35900	33900	34400	15800
Gemiddeld bedrag aan vreemd verm.	217000	274000	262000	224000	229000	99000
Betaalde rente in % van gemid- deld bedrag aan vreemd vermogen	8,8	8,1	8,8	9,0	8,9	8,7

Bij de groep pas gestarte ondernemers (nog niet langer dan 5 jaar geleden) zijn de besparingen gemiddeld f 8.000,- hoger dan het gemiddelde van alle bedrijven. Hiertoe hebben vooral lagere gezinsbestedingen bijgedragen.

Het afwijkend patroon van oudere ondernemers zonder opvolger komt vooral in de volgende kengetallen duidelijk naar voren:

- lage besparingen (hoge besparingen zijn niet nodig)
- lage investeringen
- meer aflossingen dan nieuwe leningen
- gunstige solvabiliteit.
- lage financieringslasten.

De financieringslasten bestaan uit rente en aflossing van leningen. De omvang van de financieringslasten is afhankelijk van de omvang van de leningen en het rentepercentage.

Daar de rentabiliteit (in procenten van het geïnvesteerde vermogen) op verreweg de meeste bedrijven lager is dan het rentepercentage van leningen is financiering met vreemd vermogen aan grenzen gebonden. Deze grenzen liggen daar waar de beschikbaar komende financieringsmiddelen tekort gaan schieten om de financieringslasten te dragen.

De beschikbaar komende financieringsmiddelen bestaan uit de besparingen (voor aftrek van betaalde rente) en de afschrijvingsbedragen (de z.g. cash-flow of kasstroom). Incidentele kapitaalstromen, zoals ontvangen erfenissen en schade-uitkeringen, vallen er dus niet onder. In hoeverre de financieringsmiddelen in 1983/84 voldoende waren om de financieringslasten te dragen toont tabel 3.19, waarin de vrije kasstroom het verschil aangeeft tussen

Tabel 3.19 Indeling van de bedrijven naar vrije kasstroom in 1983/84

	Alle be- drij- ven	Duur van de bedrijfsuitoefening				
		1	6	11	langer dan	
		t/m	t/m	t/m	25 jaar	
		5	10	25		
		jr	jr	jr	met op- volger	zonder opvlgr
Indelingskl. (in glds.)		(bedrijven in procenten)				
-40000 e.m. negatief	5	3	6	5	3	8
-40000 tot 0	25	14	24	25	16	35
0 tot 40000	44	37	42	42	57	40
40000 tot 80000	16	24	14	19	15	10
80000 en meer	10	22	14	9	9	7
Totaal	100	100	100	100	100	100
Gem. (in glds.)	23100	47500	28900	21300	25500	10200

de financieringsmiddelen (= besparingen + betaalde rente + afschrijving) en de financieringslasten (= betaalde rente en aflossing).

Het blijkt dat op 30% van de bedrijven de in 1983/84 beschikbaar gekomen financieringsmiddelen tekort schoten om de financieringslasten van 1983/84 te dragen. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat het niet bekend is hoe de vrijwillige aflossingen zijn geweest. Als bijvoorbeeld met een ontvangen erfenis een grote lening is afgelost dan zal de vrije kasstroom negatief zijn geweest, maar de continuïteit van het bedrijf hoeft niet in gevaar te komen. De cijfers van tabel 3.19 zijn dus iets te ongunstig voorgesteld maar voor een betere weergave ontbreken de gegevens over het al of niet verplicht zijn van de aflossingen.

Wel is het verschil tussen pas gestarte ondernemers enerzijds en oudere ondernemers zonder opvolger anderzijds duidelijk te zien als met de gemiddelde cijfers wordt vergeleken. Van de pas gestarte ondernemers hield 83% vrije kasstroommiddelen over en dit was maar bij 57% van de oudere ondernemers zonder opvolger het geval, terwijl bij deze laatste groep van ondernemers de financieringslasten in 't algemeen veel lager zijn (zie tabel 3.18) en ook in 1983/84 veel lager waren zoals uit tabel 3.20 blijkt.

Uit tabel 3.20 blijkt voorts dat de gemiddelde afschrijvingsbedragen 3000 à 5000 gulden hoger liggen dan de aflossingen. De jaarlijkse veranderingen van de kasstromen worden dus hoofdzakelijk bepaald door de omvang van de besparingen. Een vrije kasstroom is evenals de besparingen van grote betekenis voor de continuïteit van de bedrijven.

Tabel 3.20 Kasstroom en financieringslasten in 1983/84

	Alle be- drij- ven	Duur van de bedrijfsuitoefening				
		1	6	11	langer dan	
		t/m	t/m	t/m	25 jaar	
		5 jr	10 jr	25 jr	met op- volger	zonder opvlgr
Besparingen	18600	42600	25600	16300	21100	5600
Te betalen rente	19500	22900	20900	21000	19300	10600
Afschrijvingen	21400	23200	20200	23500	20900	14600
Totale kasstroom	<u>59500</u>	<u>88700</u>	<u>66700</u>	<u>60800</u>	<u>61300</u>	<u>30800</u>
Rente	19500	22900	20900	21000	19300	10600
Aflossing	16900	18300	16900	18500	16500	10000
Tot.financ. lasten	<u>36400</u>	<u>41200</u>	<u>37800</u>	<u>39500</u>	<u>35800</u>	<u>20600</u>
Vrije kasstroom	23100	47500	28900	21300	25500	10200

4. Een rekenmodel voor de financiële gevolgen van de mestoverschottenproblematiek

4.1 Inleiding

Het is bekend dat er ook bij een landbouwkundige normering grote mestoverschotten zijn. Naar verwachting zal begin 1986 de Wet Bodembescherming en de Meststoffenwet van kracht worden. In een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) zullen dan beperkingen gelegd worden op het gebruik van meststoffen in de landbouw. Aan de concrete invulling van deze AMvB wordt momenteel volop gewerkt door het Ministerie van Landbouw en Visserij en het Ministerie voor Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne.

In dit hoofdstuk zullen enige indicaties gegeven worden van de financiële gevolgen van de mestoverschottenproblematiek. De uiteindelijke bemestingsnormen en heffingsgrondslagen zullen in de AMvB waarschijnlijk anders zijn dan de hier gepresenteerde. Het gaat hier dan ook meer om een indicatieve benadering en om te laten zien op welke manier de financiële gevolgen van de problematiek doorgerekend kunnen worden.

In dit hoofdstuk zullen eerst enkele in dit verband belangrijke resultaten uit een eerdere studie besproken worden. Vervolgens wordt ingegaan op heffingsgrondslagen. In de laatste paragrafen worden de inkomens- en besparingsveranderingen weergegeven die als gevolg van de kosten van de mestoverschottenproblematiek kunnen ontstaan.

Van mestoverschot is sprake zodra de mest niet meer op het mestproducerend bedrijf zelf afgezet kan worden. Om een indruk te geven van de omvang van het probleem worden in tabel 4.1 enige cijfers van de mestproduktie en -overschotten gegeven. Een uitvoerige beschrijving van de berekeningswijze van de mestoverschotten is te vinden in een eerder verschenen LEI-publikatie (Wijnands en Luesink, 1985).

De gehanteerde landbouwkundige normering is grotendeels gebaseerd op gegevens van het Instituut voor Bodemvruchtbaarheid. Het komt erop neer dat op granen en vergelijkbare gewassen geen dierlijke mest gebracht mag worden, op grasland mag een hoeveelheid overeenkomstig met maximaal 360 kg kali gebracht worden en op hakvruchten, snijmais en groentegewassen overeenkomstig met maximaal 325 kg stikstof. Bovendien wordt verondersteld dat de dunste mest op het eigen bedrijf blijft en bij onvoldoende plaatsingsmogelijkheden de dikste mest dientengevolge als overschot wordt aangemerkt.

In vorengenoemde studie is een onderscheid gemaakt tussen bedrijven met overschotten en bedrijven met potentiële plaatsingsmogelijkheden. Deze laatste bedrijven zullen de potentiële plaatsingsmogelijkheden waarschijnlijk niet volledig laten be-

Tabel 4.1 Mestproduktie en mestoverschot per diersoort in 1982

Mestsoort	Mestpro- duktie (1000 ton)	Overschot		Aandeel in totaal overschot %
		1000 ton	%	
Rundveedrijfmest (360 dagen)	66973	7557	11	41
Mestkalverendrijfmest	1708	1075	63	6
Fokvarkensdrijfmest	6051	2425	40	13
Mestvarkensdrijfmest	8575	5177	60	28
Leghennenmest (nat)	2244	1930	86	10
Leghennenmest (droog)	187	161	86	1
Slachtkuikenmest	279	226	81	1
Totaal	86017	18551	22	100

nutten. De mate waarin deze mogelijkheden benut worden, wordt aangeduid als acceptatiegraad. Aangenomen is dat de acceptatiegraad voor de tekorten op grasland 0 is, d.w.z. dat geen dierlijke mest van andere bedrijven op grasland aangewend wordt. Voor de gewasgroep hakvruchten, snijmais en groenten is de acceptatiegraad in overschotgebieden op 100% gesteld en in tekortgebieden op ca. 50%. Het transport en de verwerking van de mestoverschotten gaan in dit geval 257 miljoen gulden kosten, dit is gemiddeld f 13,85 per ton mestoverschot. De mogelijke opbrengsten van dierlijke mest zijn buiten beschouwing gelaten, evenals de huidige afzetkosten van mestoverschotten (Wijnands en Luesink 1984 pag. 68). Naast deze kosten moet er rekening mee worden gehouden dat ook nog de kosten voor de mestbank, onderzoek en de controle op de mestboekhouding gefinancierd moeten worden.

Deze kosten zullen waarschijnlijk mede door de veehouders betaald moeten worden.

4.2 Financiering van de mestafzet

De commissie van advies inzake de mestproblematiek (commissie Latijnshouwers (1984)) maakt een onderscheid tussen de financiering van de taken van de mestbank enerzijds en de particuliere afzet en/of verwerking van mestoverschotten anderzijds. Hier wordt dit onderscheid niet gemaakt, daar wij geïnteresseerd zijn in wat de landbouw moet betalen. Het maakt daarbij niet uit of rechtstreeks voor de afzet wordt betaald of dat heffingen worden betaald, die later als uitkeringen (subsidies) bij de mestafzet gebruikt gaan worden. Deze kostenverhoudingen hebben geen invloed op de totale kosten, maar wel op de bijdragen die de individuele bedrijven moeten betalen. De uitkeringen worden in dit

rekenmodel niet toegewezen aan individuele bedrijven, zodat eventuele kostenverlagingen niet meegenomen worden.

Heffingen die gebruikt worden om de personeels- en bureaukosten van de mestbanken te financieren of om onderzoek mee te financieren betekenen een verhoging van de totale kosten voor de landbouw voor de mestverwerking. Door de NRLO is geschat dat in 1983 5,6 miljoen gulden aan onderzoek voor de mestproblematiek is besteed. Gezien de toegenomen aandacht voor de mestoverschottenproblematiek, zal dit bedrag mogelijk verdubbelen of verdrievoudigen. Daarnaast mag verwacht worden dat de bemiddelende taken van de mestbank ca. 5 à 10 miljoen gulden gaan kosten. De kosten van de mestafzet (transport en verwerking) bedragen 257 miljoen gulden. Dit bedrag is nog exclusief BTW en/of subsidies en onder de veronderstelling van een optimale afzet van de mestoverschotten. Vindt geen optimale afzet van de overschotten plaats, dan stijgen de kosten. Een duurdere oplossing ontstaat b.v. als de akkerbouwers in overschot gebieden ook pluimvee- in plaats van varkensmest wensen. Ook is het mogelijk dat de acceptatiegraad van mest door bedrijven met plaatsingsmogelijkheden kleiner is dan hiervoren genoemd. De afzet van andere organische stoffen, zoals zuiveringsslib en compost, beperkt eveneens de afzetmogelijkheden van dierlijke mest in de landbouw. In deze gevallen zullen de kosten van afzet, be- en verwerking van mest toenemen. Rekening houdend met deze aspecten moet een gemiddeld bedrag aan kosten van f 20,- per ton mestoverschot niet uitgesloten worden.

De verwerkingskosten zijn in belangrijke mate afhankelijk van de bemestingsnormen en de veronderstelde acceptatiegraden (Wijnands en Luesink 1984). De invoering van de Wet Bodembescherming zal gefaseerd moeten plaatsvinden. In het begin is er immers te weinig infrastructuur aanwezig om grote overschotten te verwerken. De bemestingsnormen zullen daarom bij de invoering ruim gesteld moeten worden om de omvang van de overschotten te beperken. Zodoende zullen de verwerkingskosten van mest in de beginperiode lager zijn.

De commissie van Advies inzake Mestproblematiek (commissie Latijnshouwers, 1984) heeft in haar rapport ter financiering van de hiervoor beschreven kosten het volgende voorgesteld:

1. Een algemene heffing voor de basisfinanciering van de mestbank. De middelen, uit deze heffing dienen met name aangewend te worden voor het algemeen belang van de veehouderij. Uit de middelen kan de organisatie van de mestbank en het onderzoek in het kader van de mestproblematiek (mede) gefinancierd worden. Deze heffing kan laag zijn omdat alle veehouders er aan bij moeten dragen.
2. Een overschottenheffing voor veehouders op wier bedrijf een mestoverschot wordt geproduceerd. Deze heffing is bedoeld om de mestmarkt zo goed mogelijk te laten functioneren. Dat betekent dat de mestbanken activiteiten ondernemen om de afzet van mest (ook via het particulier initiatief) zo goed mogelijk te laten verlopen. Er kunnen daardoor uitkeringen ge-

- ven worden bij het bouwen van mestputten of voor het transporteren over lange afstand van de dikkere mestsoorten.
3. Een afzetheffing voor veehouders die daadwerkelijk mestoverschotten aan de mestbank leveren. Deze afzetheffing komt in principe overeen met de kosten die de veehouders maken om de mest op een andere wijze af te zetten. Er wordt daarbij overwogen een toeslag te hanteren zodat de mestbank alleen een vangnetfunctie heeft. Bij de verdere analyse zal de afzetheffing buiten beschouwing worden gelaten. Daarmee wordt de veronderstelling gemaakt dat de afzetheffing, die aan de mestbank betaald moet worden, gelijk is aan de kosten die gemaakt moeten worden om de mest via andere kanalen dan de mestbank af te zetten, b.v. via de loonwerker.

Om de financiële gevolgen voor de veehouderijbedrijven te kunnen aangeven zal bovenstaande nog nader uitgewerkt worden. In de volgende paragraaf worden voor de eerste twee heffingen concrete bedragen ingevuld. De gevolgen daarvan worden eerst doorgerekend voor de gemiddelde veebezetting. In de daarop volgende paragrafen worden de financiële consequenties doorgerekend op bedrijfsniveau.

4.3 Analyse op nationaal niveau

De algemene heffing dient ter financiering van onderzoek en de organisatie van de mestbank. De jaarlijkse kosten voor onderzoek worden geraamd op 10 à 15 miljoen gulden (NRLO, 1985). Als de organisatiekosten van de mestbank in dezelfde orde van grootte liggen, moet de algemene heffing 20 à 30 miljoen gulden opleveren. Mogelijkerwijs zal de overheid uit algemene middelen ook een bijdrage leveren. Om de invloed op de bedrijfsuitkomsten te bepalen wordt er hier van uitgegaan dat 20 miljoen gulden via deze heffing bijeengebracht moet worden. Daarna zijn varianten doorgerekend met een heffing van 10 miljoen gulden (ondergrens) als de overheid veel bijdraagt of de kosten meevallen en met een heffing van 30 miljoen (bovengrens) als het tegenovergestelde het geval is.

Als heffingsgrondslag kan de hoeveelheid geproduceerde mest of de aangekochte hoeveelheid kracht- of mengvoeder dienen. In 1982 werd 86 miljoen ton mest geproduceerd, hetgeen een heffingsbedrag van ca. 25 cent per ton geproduceerde mest betekent als 20 miljoen gulden gefinancierd moet worden. Het verbruik van mengvoeders (incl. kunstmelk) bedroeg in 1982/83 ruim 15 miljoen ton, de heffing dient dan f 1,30 per ton mengvoeder te zijn om de 20 miljoen bij elkaar te brengen. Dit zou een verhoging van de mengvoederprijzen van ca. 0,2% betekenen.

De kosten per dier(plaats) per jaar voor deze 2 heffingsgrondslagen zijn in tabel 4.2 aangegeven. Uit die tabel blijkt dat de bijdrage per dier(plaats) per jaar nogal verschilt per

Tabel 4.2 Kosten algemene heffing op basis van mestproduktie of mengvoederverbruik per diersoort per jaar

	Die- ren per be- drijf 1)	Arb. op- br. per dier	Algemene heffing op basis van:								
			Mestproduktie						Mengvoederverbr.		
			prod. bijdrage per			verbr. bijdrage per					
			per dier ton	dier gld %2)	be- dr.	per dier ton	dier gld %2)	be- dr.			
Melkvee(gve)	60	769,-	20,0	4,60	0,6	276	2,2	2,86	0,4	171	
Mestkalveren	250	91,-	3,0	0,69	0,8	172	0,7	0,91	1,0	227	
Mestvarkens	400	39,-	1,6	0,37	1,0	148	0,7	0,91	2,3	364	
Fokvarkens	90	334,-	5,0	1,15	0,3	103	1,9	2,47	0,7	222	
Leghennen 3)	135	149,-	8,0	1,84	1,2	248	4,2	5,46	3,7	737	
Slachtk. 3)	310	85,-	0,7	0,16	0,2	50	1,9	2,47	2,9	766	

1) Het aantal dieren gedeeld door het aantal bedrijven waar de betreffende diersoort voorkomt (landbouwcijfers, 1984). Bedrijven met kleine produktie-eenheden zijn buiten beschouwing gelaten.

2) Bijdrage per dier in % van de arbeidsopbrengst per dier.

3) Per 100 stuks.

heffingsgrondslag. Voor de rundveehouderij is een heffing op basis van mengvoederverbruik het aantrekkelijkst. Voor alle niet grondgebonden veehouderij is een heffing op basis van geproduceerde volume aan mest het aantrekkelijkst. Het grootste verschil in de bijdrage per bedrijf is te vinden bij de slachtkuikenhouderij. De kosten zijn f 716,- per bedrijf hoger als de heffing op basis van het mengvoederverbruik plaatsvindt in plaats van op de mestproduktie. Indien de heffing niet plaats zou vinden op basis van de hoeveelheid mengvoeder maar op de waarde ervan dan zou in het bijzonder bij de mestkalveren en ook bij de pluimveehouderij een sterker verschil te constateren zijn.

De hoogte van de bijdragen ligt bij een heffing op de mestproduktie in de meeste gevallen lager dan 1% van de arbeidsopbrengst. Wordt een heffing opgelegd per ton mengvoeder, dan liggen de bijdragen voor mestvarkens en slachtkuikens boven de 2% en voor de leghennen bij 3,7% van de arbeidsopbrengst. Voor deze drie bedrijfstakken is het zeer belangrijk op welke grondslag de algemene heffing plaatsvindt. Wanneer slechts 10 miljoen gulden als totale heffing bij elkaar gebracht moet worden nemen de percentages met 50% af; bij 30 miljoen nemen ze met 50% toe.

Als aangenomen wordt dat de overschotheffing met name bedoeld is om uitkeringen te geven op mesttransport, mestbe- of mestverwerking, zal enig inzicht in de omvang van deze activiteiten gegeven moeten worden. Voor deze gegevens is gebruik gemaakt van het

onderzoek naar transport en verwerking van mestoverschotten. (Wijnands en Luesink, 1984). In tabel 4.3 staan deze gegevens vermeld.

Tabel 4.3 Specificatie van mesttransport, mestbewerking en mestverwerking onder optimale omstandigheden

Activiteit	Hoeveelheid x 1000 ton	Kosten gld p.ton	Totale kosten x 1000 gld
Transport:			
- 50 tot 100 km	3759	7,50	28192
- 100 tot 150 km	1806	12,50	22575
- 150 tot 200 km	1555	17,50	27213
- meer dan 200 km	192	25,--	4800
Laden	7312	4,--	29248
Verspreiden-vloeibaar	6884	2,--	13768
-vast	428	6,50	2782
Mestput	6929	3,88	26885
Drogen leghennenmest	1809	11,38	20586
Zuiveren mestkalverenmest	916	6,14	5624
Verbranden:			
- slachtkuikenmest	195	0,--	0
- droge leghennenmest	185	11,62	2150
			183823
Transport, etc. op korte afstand			73177
Totaal	18551	13,85	257000

Door de mestbanken werd in 1982 gemiddeld een subsidie gegeven van f 4,85 per ton mest bij een transportafstand van gemiddeld 108 km (St. Brabantse Mestbank, 1983). Rekening houdend met de kosten van laden en verspreiden van mest kunnen de totale kosten op ca. f 17,50 worden geraamd zodat de uitkering ca. 25% van de kosten bedroeg. Als aangenomen wordt dat in de toekomst eenzelfde percentage gesubsidieerd wordt voor de structurele oplossing van de mestoverschottenproblematiek en dat bovendien geen uitkeringen voor de afzet van mest op een afstand van minder dan 50 km worden gegeven, maar wel op de ver- en bewerkingsmogelijkheden dan bedraagt het totale uit te keren bedrag 46 miljoen gulden. Per ton mestoverschot is dat f 2,50 uitkering, en dus ook f 2,50 heffing.

Als de heffing gebaseerd gaat worden op het overschot aan fosfaat verkrijgt men een geheel ander beeld. Het overschotvolume van 18,5 miljoen ton mest bevat 70.400 ton P₂O₅. Per kg P₂O₅

overschot moet dan een heffing opgelegd worden van f 0,65. In tabel 4.4 zijn de heffingen per ton mest aangegeven. De rundvee-houders en mestkalverhouders zullen aanzienlijk minder behoeven te betalen. Het zijn de pluimveehouders die aanzienlijk meer moeten betalen; bij de drogere mestsoorten ruim zesmaal zoveel.

Tabel 4.4 Bijdrage per diersoort per ton mest op basis van P₂O₅ gehalten

	Overschot 1000 ton mest	Kg P ₂ O ₅ per ton mest	Overschot P ₂ O ₅ in 1000 ton	Bijdrage per ton mest
Rundvee	7557	1,8	13,6	1,17
Mestkalveren	1075	1,3	1,4	0,85
Fokvarkens	2425	4,7	11,4	3,06
Mestvarkens	5177	3,7	19,2	2,41
Leghennen (nat)	1930	8,0	15,4	5,20
Leghennen (droog)	161	25,0	4,0	16,25
Slachtkuikens	<u>226</u>	<u>24,0</u>	<u>5,4</u>	<u>15,60</u>
Totaal	18551	3,8	70,4	2,50

Bij de verdere berekeningen zullen alleen de heffingen op basis van het volume gehanteerd worden en zal geen onderscheid naar mestsoort of heffingsgrondslag gemaakt worden. Wel zal in paragraaf 4.5 en 4.6 aangegeven worden wat het betekent als het heffingsbedrag 50% naar beneden of naar boven afwijkt t.o.v. het uitgangsbetrag van f 2,50.

De in tabel 4.3 genoemde totale kosten van 257 miljoen gulden om de mestoverschotten te verwerken zijn exclusief BTW en overheidssubsidies. Omdat in de berekening uitgegaan wordt van afzonderlijke overschotheffingen, die weer uitgekeerd worden, zouden de afzetkosten lager dienen te zijn. Hiermede wordt geen rekening gehouden, omdat de kosten bepaald zijn door de gunstigste verwerkingsstromen te kiezen. In de praktijk zullen de verwerkingsstromen er op bepaalde punten anders uitzien. Ook zullen de pluimveehouders, die hun mest (laten) verbranden een vergoeding wensen, omdat deze mestsoorten over het algemeen nog een marktwaarde bezitten. Het is dus aannemelijk dat de verwerkingskosten hoger zullen komen te liggen. We zullen dan ook uitgaan van gemiddelde verwerkingskosten van f 14,- per ton. Anders gezegd: uitgegaan wordt van een niveau van f 16,50 voor verwerkingskosten minus f 2,50 aan uitkeringen. Ook hier zullen we de kosten t.o.v. deze uitgangssituatie met 50% verhogen en verlagen om inzicht in de gevoeligheid op de financiële bedrijfsresultaten te krijgen.

4.4 De mestoverschotten op bedrijfsniveau

In deze en volgende paragrafen wordt de analyse uitgebreid tot een analyse op het niveau van het individuele bedrijf. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van de gegevens uit het boekhoudnet. Voor de veehouderijbedrijven wordt nagegaan welke consequenties de in de vorige paragraaf berekende heffingen hebben voor de financiële uitkomsten. De definiëring van de bedrijfstypen is daarbij op een aantal punten afwijkend van die uit de voorafgaande hoofdstukken. De bedrijfstypen zijn als volgt omschreven:

- Rundveehouderijbedrijven: tenminste 2/3 van het totale aantal sbe komt van weidedieren en/of grasland.
- Varkenshouderijbedrijven: tenminste 2/3 van het totale aantal sbe komt van mest- en/of fokvarkens.
- Gemengd rundvee/intensieve veehouderij: het aandeel rundveehouderij sbe is groter dan de intensieve veehouderij sbe. Rund- en intensieve veehouderij sbe samen nemen tenminste 2/3 van het totaal aantal sbe in.
- Gemengd intensieve veehouderij: het sbe-aandeel van rundvee, varkens- of pluimvee neemt ieder afzonderlijk minder dan 2/3 van het totaal aantal sbe in. De intensieve veehouderij is het grootste bedrijfsonderdeel en heeft minstens de helft van het totaal aantal sbe.

Overige bedrijfstypen zijn niet apart onderscheiden, omdat ze in het kader van de mestproblematiek niet interessant zijn (akkerbouwbedrijven) of omdat de steekproef te klein is (pluimveehouderijbedrijven). De pluimveebedrijven en de gemengde bedrijven met veehouderij zijn wel in het totaal opgenomen.

Alvorens in te gaan op de financiële gevolgen van de heffingen zal eerst inzicht in de omvang van de mestoverschotten op bedrijfsniveau worden gegeven. In tabel 4.5 wordt een verdeling van de omvang van de overschotten gegeven van de vorengenoemde bedrijfstypen en van alle veehouderijbedrijven. Het aantal bedrijven zonder overschot neemt af van 62% in 1979/80 tot 51% in 1983/84. Dit manifesteert zich in alle groepen. Ook voor de afzonderlijke bedrijfstypen neemt het aantal bedrijven zonder overschotten duidelijk af. Deze tendens doet zich niet alleen voor bij de bedrijven met intensieve veehouderij maar ook op de rundveehouderijbedrijven. Het percentage bedrijven met intensieve veehouderij met meer dan 500 ton overschot is behoorlijk toegenomen. Bij de rundveehouderijbedrijven vindt de toeneming vooral plaats bij de bedrijven tot 100 ton overschot. Het gemiddelde overschot per bedrijf neemt toe van 73 ton tot 132 ton voor rundveebedrijven. Bij de varkenshouderij- en intensieve-veehouderijbedrijven neemt het overschot gemiddeld per bedrijf toe met 143 resp. 91 ton mest, hetgeen een groei van 25% in de periode 1979/80 tot 1983/84 betekent.

Tabel 4.5 Procentuele verdeling van de bedrijven naar omvang van het mestoverschot per bedrijfstype in 1979/80 en 1983/84

Overschot in ton	Alle vee- houderij- bedrijven		Rundvee- houderijbe- drijven		Varkens- houderij- bedrijven		Rundvee-/in- tens. veehou- derijbedrijven		Gem.intens. veehouderij- bedrijven	
	1979	1983	1979	1983	1979	1983	1979	1983	1979	1983
0	62	51	74	60	14	10	39	22	38	25
0 - 100	6	10	6	12	8	3	9	5	8	8
100 - 200	6	7	5	8	9	7	17	0	3	5
200 - 500	13	14	10	12	29	21	23	36	22	24
500 - 1000	8	11	4	6	21	33	9	27	19	23
1000 en meer	5	7	1	2	19	26	3	10	10	15
Totaal aantal bedrijven	66210	58935	42920	41605	6353	5801	5219	3130	5647	3767
Aantal steekproef- bedrijven	802	810	466	534	88	88	74	38	68	57
Gemiddelde overschot ton/bedr.	181	255	73	132	612	755	198	454	339	430

Het gemiddelde overschot van alle veehouderijbedrijven nam toe van 181 tot 255 ton. De grotere omvang van het overschot zal uiteraard ook doorwerken in de bedrijfsresultaten.

4.5 De verandering in het ondernemersinkomen

De extra kosten waarmee de veehouders geconfronteerd worden voor de gemiddelde situatie zijn verondersteld op 0,2% stijging van de mengvoederprijs (dus niet het volume), een overschothef-fing van f 2,50 per ton mestoverschot plus afzetkosten van f 14,- per ton mestoverschot. Deze situatie wordt aangeduid met variant 2. Variant 1 gaat uit van de helft van de kosten en bij variant 3 bedragen de kosten 150%. Variant 0 is de situatie waarbij de huidige situatie wordt weergegeven. Daarbij zijn er dus geen addi-tionele kosten. De procentuele verdeling in vier inkomensklassen voor de vier bedrijfstypen is voor vijf jaar weergegeven in tabel 4.6.

De resultaten laten duidelijk zien dat de effecten van de heffingen het grootst zijn voor de bedrijfstypen met niet-grond-gebonden veehouderij-activiteiten. Voor de rundveehouderijbedrij-ven geldt, dat bij de hoogste kostenvariant, het ondernemersinko-men met f 2.000,- à f 3.000,- daalt. De inkomensverdeling veran-dert nauwelijks. Het aantal bedrijven met een negatief onderne-mersinkomen neemt met 1 à 2 procentpunten toe. De groep bedrijven met een ondernemersinkomen van meer dan f 50.000,- daalt met een vergelijkbaar percentage.

De financiële gevolgen voor de varkenshouderijbedrijven zijn aanzienlijk groter en nemen bovendien in de tijd toe. Voor de varianten met de hoogste kosten daalt het gemiddelde ondernemers-inkomen met f 16.000,- in 1979/80 en zelfs met f 20.000,- in 1983/84. De daling van het gemiddelde ondernemersinkomen op de varkenshouderijbedrijven bij variant 1, de variant met de laagste kosten, is aanzienlijk groter dan de maximumschatting bij de rundveehouderijbedrijven. De invloed op het ondernemersinkomen van de kosten van mestafzet bij de varkenshouderij is duidelijk verschillend in goede en slechte jaren. In 1980/81, een relatief slecht jaar, daalt het aantal bedrijven met een ondernemersinko-men van meer dan f 25.000,- van 32% bij geen kosten (variant 0), via 21% bij variant 2 tot 18% bij variant 3 (de hoogste kosten) van het totale aantal bedrijven. Deze percentages zijn voor het relatief goede jaar 1982/83 achtereenvolgens 70, 65 en 62%. De daling van het gemiddelde ondernemersinkomen in 1982/83 is daar-entegen groter dan in 1980/81. De omvang van de mestoverschotten is in deze jaren nog toegenomen. In hoeverre deze inkomensdalin-gen gevolgen hebben voor de continuïteit van de bedrijven wordt in de volgende paragraaf behandeld.

Tabel 4.6 Procentuele verdeling van bedrijven naar ondernemers-inkomen en gemiddeld ondernemersinkomen in f 1.000,- voor drie heffingsvarianten en vijf jaar

Jaar/Klasse	Rundveehouderij- bedrijven				Varkenshouderij- bedrijven			
	0	1	2	3	0	1	2	3
Variant 1)								
1979/80								
minder dan 0	16	17	18	18	13	23	24	29
0 - 25000	27	26	26	26	36	32	36	34
25000 - 50000	32	32	33	33	22	19	18	19
meer dan 50000	25	25	23	23	29	26	22	18
Gem. ondern.ink.	32	31	31	30	39	34	28	23
1980/81								
minder dan 0	20	21	21	21	44	49	52	56
0 - 25000	32	33	33	34	24	23	27	26
25000 - 50000	28	26	26	25	24	21	18	15
meer dan 50000	20	20	20	20	8	6	3	3
Gem. ondern.ink.	27	27	26	25	4	-1	-6	-11
1981/82								
minder dan 0	12	12	13	13	20	20	22	25
0 - 25000	24	25	25	26	21	23	23	23
25000 - 50000	26	26	26	25	14	13	17	19
meer dan 50000	38	37	36	36	45	44	38	33
Gem.ondern.ink.	44	44	43	42	47	41	36	31
1982/83								
minder dan 0	12	13	13	13	11	17	20	20
0 - 25000	22	23	23	23	19	15	15	18
25000 - 50000	27	28	28	28	11	9	9	10
meer dan 50000	38	37	36	36	59	59	56	52
Gem. ondern.ink.	47	46	45	44	73	67	61	55
1983/84								
minder dan 0	16	16	17	18	24	26	28	32
0 - 25000	27	27	26	27	21	19	30	31
25000 - 50000	23	24	24	23	26	29	17	12
meer dan 50000	34	33	32	32	29	26	25	25
Gem. ondern.ink.	39	38	37	36	36	29	22	16

1) 0=geen kosten; 1=50%, 2=100%, 3=150%, waarbij 100% = 0,2% op mengvoederprijs + f 16,50 (f 14,- + f 2,50) per ton overschot.

Tabel 4.6 (vervolg)

Jaar/Klasse	Gem. rundvee/intens. veehouderijbedrijven				Gemengd intens.vee- houderijbedrijven			
	0	1	2	3	0	1	2	3
Variant 1)								
1979/80								
minder dan 0	25	26	29	31	30	31	31	36
0 - 25000	38	41	39	37	32	34	36	36
25000 - 50000	22	18	17	17	27	26	24	19
meer dan 50000	15	15	15	15	11	9	9	9
Gem. ondern.ink.	21	19	18	16	18	15	12	9
1980/81								
minder dan 0	52	55	58	63	29	34	34	42
0 - 25000	19	26	26	22	34	31	32	24
25000 - 50000	24	14	12	11	17	16	16	28
meer dan 50000	5	5	4	4	20	19	18	6
Gem. ondern.ink.	4	2	0	-3	17	14	11	8
1981/82								
minder dan 0	15	17	18	22	5	5	5	5
0 - 25000	34	32	32	28	36	40	46	47
25000 - 50000	20	27	28	31	22	20	16	15
meer dan 50000	31	24	22	19	37	35	33	33
Gem.ondern.ink.	34	31	29	26	47	43	40	37
1982/83								
minder dan 0	25	25	27	27	16	19	19	20
0 - 25000	20	22	22	22	19	16	21	26
25000 - 50000	17	15	16	18	30	30	25	19
meer dan 50000	38	38	35	33	35	35	35	35
Gem. ondern.ink.	35	32	28	24	38	34	30	26
1983/84								
minder dan 0	23	30	41	45	22	21	25	26
0 - 25000	41	34	23	19	22	25	26	29
25000 - 50000	15	15	18	19	25	28	24	21
meer dan 50000	21	21	18	17	31	26	25	24
Gem. ondern.ink.	31	27	23	19	32	28	25	21

1) 0=geen kosten; 1=50%, 2=100%, 3=150%, waarbij 100% = 0,2% op mengvoederprijs + f 16,50 (f 14,- + f 2,50) per ton overschot.

Het bedrijfstype met zowel rundvee als intensieve veehouderij neemt een tussenpositie t.o.v. beide voorafgaande bedrijfstypen in. De daling van het gemiddelde ondernemersinkomen bedraagt f 2.000,- tot f 4.000,- bij de laagste kostenvariant voor de oplossing van de mestoverschottenproblematiek en f 5.000,- tot f 12.000,- bij de hoogste kostenvariant. De grote spreiding in de extra inkomensdaling is het gevolg van de toegenomen omvang van de mestoverschotten. De omvang verdubbelde in 5 jaar zodat de doorgerekende totale kosten eveneens meer dan tweemaal zo groot werden. De bemestingsnormen en kosten per ton mestoverschot zijn gedurende deze periode constant gehouden. Opvallend is de grote toename van het aantal bedrijven met een negatief ondernemersinkomen in 1983/84. Als er geen kosten voor de mestoverschotten zijn is het percentage bedrijven met een negatief ondernemersinkomen 23%. Voor variant 1 is het 30%, bij variant 2 41% en bij variant 3 45%. Bij de laatste twee varianten is het percentage dus bijna verdubbeld. In die jaren neemt het percentage bedrijven met een ondernemersinkomen van meer dan f 25.000,- bij toenemende kosten voor de mestafzet niet af.

De vierde groep bedrijven - gemengd intensieve veehouderij - zal ook de mestoverschottenproblematiek duidelijk voelen door een inkomensachteruitgang. De daling van het gemiddelde ondernemersinkomen bedraagt f 3.000,- tot f 4.000,- bij de laagste kostenvariant en tussen de f 9.000,- en f 12.000,- bij de hoogste kostenvariant. In afwijking van de vorige bedrijfstypen zit hierin geen duidelijke toename in de loop van de tijd. De toeneming van het percentage bedrijven met een negatief ondernemersinkomen is opvallend in 1980/81. Bij variant 3 - de hoogste kosten - stijgt dit percentage naar 42%. Deze bedrijven komen uit de groep met een ondernemersinkomen tussen de f 0,- en f 25.000,-.

In de discussie over de financiering van de kosten van het mestoverschottenprobleem worden er voor de algemene heffing en voor de overschotheffing alternatieven gegeven. In paragraaf 4.2 is aangegeven dat de algemene heffing ook gelegd kan worden op het produceren van mest in plaats van een verhoging van de mengvoederprijs. Om een bedrag van ca. 10 miljoen binnen te krijgen, moet per ton geproduceerde mest ca. f 0,12 bijgedragen worden of 0,1% van het aankoopbedrag van de mengvoerders. In tabel 4.7 worden de kosten per bedrijfstype voor een aantal jaren gegeven. Bij de overschotheffing is een discussie mogelijk of de heffing gerealiseerd wordt aan het overschotvolume of het fosfaatoverschot. Gegeven de overschotten uit tabel 4.1 en de mineralensamenstelling van mest (Wijnands en Luesink, 1985 pag. 23) komt een bedrag van f 1,25 per ton overschot overeen met een heffing van f 0,32 per kg fosfaatoverschot (zie par. 4.3). De gevolgen hiervan voor het ondernemersinkomen staan ook in tabel 4.7. Genoemde kosten gelden voor de variant met de laagste kosten. Bij de andere varianten dienen deze kosten met 2 of 3 vermenigvuldigd te worden.

Tabel 4.7 De algemene heffing en overschotheffing bij twee heffingsgrondslagen per bedrijfstype voor vijf jaar in f 1.000,-

	1979/80	80/81	81/82	82/83	83/84
<u>Rundveehouderij</u>					
Algemene heffing:					
- 0,1% mengvoederprijs	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- f 0,12 per ton mest	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
Overschotheffing:					
- f 1,25 per ton overschot	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
- f 0,32 per kg P ₂ O ₅ overschot	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
<u>Varkenshouderij</u>					
Algemene heffing:					
- 0,1% mengvoederprijs	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
- f 0,12 per ton mest	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Overschotheffing:					
- f 1,25 per ton overschot	0,8	0,7	0,7	0,9	0,9
- f 0,32 per kg P ₂ O ₅ overschot	0,9	0,8	0,9	0,9	1,1
<u>Gem. rundvee/intens. veeh.</u>					
Algemene heffing:					
- 0,1% mengvoederprijs	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
- f 0,12 per ton mest	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
Overschotheffing:					
- f 1,25 per ton overschot	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6
- f 0,32 per kg P ₂ O ₅ overschot	0,2	0,2	0,3	0,5	0,6
<u>Gem. intensieve veehouderij</u>					
Algemene heffing:					
- 0,1% mengvoederprijs	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
- f 0,12 per ton mest	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Overschotheffing:					
- f 1,25 per ton overschot	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
- f 0,32 per kg P ₂ O ₅ overschot	0,6	0,6	0,7	0,8	0,7

De algemene heffing zal ongeacht de grondslag geen grote financiële gevolgen hebben voor de onderscheiden bedrijfstypen. De bedragen zijn maximaal f 300,-. Voor de rundveehouderij is een heffing op de mengvoederprijs gunstiger dan een heffing per ton mest. Voor de bedrijven met intensieve veehouderij geldt globaal genomen het omgekeerde. Voor de overschottenheffing zijn de verschillen van de heffingsgrondslag voor het gemiddelde bedrijf ook vrij klein. Ook hier is een verschil te constateren tussen de rundveehouderij- en de overige bedrijven. Voor de rundveehouderij is een heffing per ton overschot het minst aantrekkelijk. De kosten van deze heffing zijn echter relatief gering. Voor de bedrijven met intensieve veehouderij is een overschotheffing op basis van het overschotvolume voordeliger dan op basis van fosfaatoverschot. De kosten liggen in de orde van grootte van f 500,- à f 1.000,-.

Bij de interpretatie van deze tabel moet bedacht worden dat geen afzonderlijke cijfers voor de pluimveehouderijbedrijven zijn verstrekt. In paragraaf 4.3 werd geconcludeerd dat voor deze bedrijven de keuze van de heffingsgrondslag wel een grote invloed kan hebben.

4.6 De veranderingen in de besparingen

De besparingen vormen een belangrijk bestanddeel van de vermogensvorming en zodoende ook voor de continuïteit van de bedrijven (zie par. 3.3). Om van de besparingen tot de bedrijfsreserveringen te komen moet een bedrag afgetrokken worden voor de oudedagsvoorziening, arbeidsongeschiktheidsverzekering e.d. voor de ondernemer. Dit bedrag is ca. 15% van de arbeidskosten. Bij de bepaling van de veranderingen in de besparingen nemen we aan dat de kosten van de mestoverschotten volledig drukken op de besparingen. Door de hogere kosten neemt het ondernemersinkomen en daardoor de belastingen af, waardoor de besparingen in principe minder behoeven te dalen. Ook is het mogelijk dat de gezinsbestedingen aangepast worden en er dus meer overblijft voor investeringen in het bedrijf. De volgende berekeningen geven daardoor de minst gunstige gevolgen voor de besparingen aan. In tabel 4.8 zijn voor de vier onderscheiden bedrijfstypen en kostenvarianten de verandering in de besparingen weergegeven. Evenals de inkomensdaling zijn ook deze veranderingen voor de rundveehouderijbedrijven relatief klein. Liggen de besparingen zonder extra kosten tussen de f 6.600,- en f 27.800,-, bij de hoogste kosten voor de mestafzet is dat voor dezelfde jaren f 4.300,- en f 24.500,-. De gevolgen van de kosten van mestafzet zijn voor de bedrijven met intensieve veehouderij aanzienlijk groter. De gemiddelde besparingen over de vijf jaar zijn voor de andere drie bedrijfstypen zonder extra kosten of bij de lage kosten van mestafzet nog positief.

Tabel 4.8 Besparingen in f 1.000,- voor vier bedrijfstypen en drie heffingsvarianten van de mestafzet voor vijf jaar

Bedrijfstype	Variant 1)	79/80	80/81	81/82	82/83	83/84
Rundveehouderij						
	0	11	7	24	28	16
	1	10	6	23	27	15
	2	10	5	22	26	14
	3	9	4	22	24	13
Varkenshouderij						
	0	14	-17	28	42	-9
	1	9	-23	23	35	-16
	2	3	-27	18	29	-22
	3	-2	-32	12	23	-29
Gemengd rundvee/ intensieve veeh.						
	0	9	-5	19	17	6
	1	7	-8	17	13	2
	2	6	-10	14	10	-2
	3	4	-12	11	6	-6
Gemengd intens. veehouderij						
	0	2	-8	29	9	-6
	1	-1	-11	26	5	-10
	2	-4	-14	23	1	-14
	3	-7	-17	20	-2	-17

1) Voor de omschrijving van de varianten zie tabel 4.6.

Bij de hoge kosten zijn de besparingen gemiddeld negatief, hetgeen de continuïteit van deze bedrijven duidelijk in gevaar brengt. Evenals voor het ondernemersinkomen is de spreiding van de besparingen belangrijk. Voor de boekjaren 1982/83 en 1983/84 zijn de spreidingsgegevens vermeld in tabel 4.9. In het jaar 1982/83 heeft steeds één derde van het aantal bedrijven van het bedrijfstype gemengd intensieve veehouderij besparingen van meer dan f 25.000,-. In 1983/84 is dat slechts 7%. Stijgt het percentage bedrijven met negatieve besparingen in 1982/83 van 40 naar 42, in 1983/84 is dat van 58 naar 74 bij de variant met geen en de hoogste afzetkosten.

Van alle onderscheiden bedrijfstypen laat de rundveehouderij de geringste verschuivingen zien. Ook bij de hoogste kosten heeft in 1982/83 76% en in 1983/84 61% nog steeds positieve besparingen.

Tabel 4.9 Procentuele verdeling van bedrijven naar besparingen voor de boekjaren 1982/83 en 1983/84 bij drie heffingsvarianten voor de mestafzet en vier bedrijfstypen

Besparingen	1982/83				1983/84			
	variant 1)				variant 1)			
	0	1	2	3	0	1	2	3
Rundveehouderij:								
lager dan -25000	4	4	4	4	6	6	8	9
-25000 - 0	17	19	20	20	29	29	29	29
0 - 25000	35	35	35	36	34	35	35	34
25000 en meer	44	42	41	40	31	30	28	27
Varkenshouderij:								
lager dan -25000	7	7	11	13	33	43	48	56
-25000 - 0	11	18	18	24	32	24	23	17
0 - 25000	25	23	28	28	9	9	8	13
25000 en meer	57	52	43	35	26	24	20	14
Gemengd rundvee/ intens. veehouderij:								
lager dan -25000	14	17	17	17	26	28	29	35
-25000 - 0	16	15	21	21	28	32	31	29
0 - 25000	30	28	24	24	22	21	22	25
25000 en meer	40	39	38	38	24	19	18	11
Gemengd inten- sieve veehouderij:								
lager dan -25000	29	32	32	33	19	23	25	28
-25000 - 0	11	8	9	9	39	43	48	46
0 - 25000	17	19	21	25	32	24	17	19
25000 en meer	43	40	38	33	10	10	10	7

1) Voor de omschrijving van de varianten zie tabel 4.6.

tegenover 79 resp. 65% bij geen kosten. Voor de varkenshouderij dalen deze percentages bij toenemende kosten sneller. In 1982/83 daalt het percentage bedrijven van 82 naar 63% en in 1983/84 van 35 naar 27% bij geen resp. de hoogste kosten van mestverwerking.

Zoals te verwachten is, zijn de verschuivingen procentueel gezien het grootst bij de bedrijven met intensieve veehouderij.

4.7 Evaluatie

In de voorafgaande paragrafen is een globale indicatie gegeven van de mogelijke economische gevolgen voor de veehouderijbedrijven als de Wet Bodembescherming en de Meststoffenwet van kracht worden. Om meerdere redenen betreft het slechts globale indicaties. De voornaamste redenen zijn:

- de te stellen normen voor de aanwending van mest zullen afwijken van de gehanteerde IB-normen. De omvang van de mestoverschotten, zowel op bedrijfs- als op nationaal niveau, zullen daarom aanzienlijk kunnen afwijken, en dientengevolge ook de kosten om de mestoverschotten te verwerken.
- de heffingsgrondslagen, de hoogte ervan en de verdeling van de kosten naar gebied, bedrijfstype en/of veesoort zijn momenteel nog niet bekend. Ook deze aspecten kunnen afwijken van de in dit hoofdstuk gehanteerde grondslagen en verdelingen.
- de veehouders kunnen vooruitlopen op de invoering van beide wetten waardoor de economische gevolgen beperkt worden. Ook de inkrimping van de melkveestapel als gevolg van de superheffing betekent een reductie van de overschottenproblematiek.

Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat voor de bedrijven met intensieve veehouderij de heffingsgrondslag voor de algemene en overschotheffing nogal verschillende financiële gevolgen heeft. Men moet echter daarbij wel bedenken dat een verschuiving van 1% bij de rundveehouderij betrekking heeft op ca. 400 bedrijven en bij de overige bedrijfstypen op ca. 50 à 60 bedrijven. Bij de beoordeling van de resultaten voor de Nederlandse landbouw in totaliteit speelt het aantal bedrijven een belangrijke rol.

Een meer algemene conclusie van deze exercitie is dat - daar de normen en heffingsgrondslagen nog niet vast staan - met dit rekenmodel varianten kunnen worden doorgerekend.

Literatuurverwijzingen:

Commissie Latijnhouders, 1984. Commissie van Advies inzake mestproblematiek, Den Haag, Ministerie van Landbouw.

NRLO, 1985, Raamplan voor het onderzoek inzake de mestoverschotten, Den Haag, NRLO.

Stichting Brabantse Mestbank, 1983, Jaarverslag 1983, Tilburg.

Wijnands, J. en H.H. Luesink, 1984, Een economische analyse van transport en verwerking van mestoverschotten in Nederland, Den Haag, LEI (Onderzoekverslag No. 12).

Wijnands, J. en H.H. Luesink, 1985, Transport en verwerking van mestoverschotten in Nederland, Den Haag, LEI(Publikatie No.3.130).

Aanverwante publikaties

Statistische referenties

"Van Bedrijfsuitkomsten tot Financiële Positie" (BEF, PR 13) is gebaseerd op 2 meer uitvoerige statistische publikaties, nl.: "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" (BUL, PR 11) en "De Financiële Positie van de landbouw" (FIP, PR 12). Alle 3 de publikaties verschijnen jaarlijks.

Voorgaande jaren

In voorgaande jaren verscheen de BEF onder de volgende publikatienummers:

Boekjaar	LEI-nummer	met als speciale onderwerpen
1975/76	3.72	-
1976/77	3.82	-
1977/78	3.89	ligboxenstallen
1978/79	3.98	spreading in resultaten
1979/80	3.107	verschillen in bedrijfsresultaat en inkomen
1980/81	3.121	verschillen in bedr.resultaat, mechanisatie
1981/82	3.128	gebouwen, energieverbruik
1982/83	PR 13-82/83	EG-boekhoudnet

Actualisatie

Vooruitlopend op de definitieve uitkomsten zijn er jaarlijks ook prognoses (november) en ramingen (voorjaar) van de bedrijfsresultaten beschikbaar. Die worden jaarlijks gepubliceerd in:

Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven (PR 14, november);

Landbouw-Economisch Bericht (PR 1, juni).

De laatste publikatie geeft ook uitgebreidere informatie over o.a. het landbouwbeleid, de buitenlandse handel en de produktie. Dat geldt ook voor de jaarlijkse statistische publikatie:

Landbouwcijfers

Normalisatie

Per bedrijfstype wordt regelmatig onderzoek gedaan naar de hoogte van de kostprijzen c.q. bedrijfsuitkomsten onder genormaliseerde omstandigheden, beide gebaseerd op meerjarige analyses en geplaatst in het licht van ontwikkelingen in de markt en in de produktiestructuur; van dit onderzoek is verslag gedaan in:

Akkerbouw	1980 (LEI-nummer 3.109)
Melkkoeien	1980 (" " 3.102)
Varkens	1982 (" " 3.123)
Legkippen	1984 (LEI-PR 9-84)
Slachtkuikens	1985 (verschijnt binnenkort)